

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Çıkarılması

İlhan TEKELİ - Selim İLKİN

GİRİŞ

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu İkinci Dünya Savaşı'nın son yılında çıkartılan bir yasadır. Uygulaması uzun yıllar sürecekti ve sonuçları uzun erimde alınacaktır. Buna rağmen Kanun Savaş içindeki Türkiye'yi tanımamız açısından çok önemli fırsatlar sağlıyor. Bunlardan birincisi Meclis'te yapılan görüşmelerin o günlerin kırsal yapısını ortaya koymasındadır. Bu nesnel gerçekliğin tam bir yansıması olmasa bile karar vericilerin kırsal alanın sosyal yapısını nasıl algıladıklarını ortaya çıkarıyor. İkincisi ise bir tek parti rejiminde Milli Şef'in isteklerine siyasal süreç içinde karşı çıkılabilmeye yollarının neler olduğunu göstermesidir. Milli Şef'in bir tek parti rejiminde bile gücünün sınırlarını gözlemek bakımından ilginç bir örnek olay oluşturuyor. Bu nedenle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Meclis'ten geçişini ayrıntılı olarak ele alacağız.

Türkiye Cumhuriyeti kurularak modern ulus devlet oluşturmak yolunda inkılaplarını yapmaya başladığında toplumdaki geleneksel toplumsal ilişkileri tasfiye etmek için bir toprak reformu yapmamış olmakla eleştirilmiştir. Böyle bir reformun yapılamamış olmasında tarihsel nedenler bulunmasının yanı sıra toprak reformu yapmak için ekonomik bir nedenin de bulunmamasının etkili olduğu düşünülebilir. Cumhuriyetin ilan edildiği ve Yunanistan'la Türkiye arasında çok büyük ölçekli bir mübadelenin gerçekleştirildiği yıllarda toprak sorunundan çok bir iskan sorunu vardır. Kıt olan üretim faktörü toprak değil emektir. Buna Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımı makineleştirmek için atılan ilk adımların Büyük Ekonomik Buhran dolayısıyla sürdürüleme-

mesinin de eklenmesiyle Türkiye toprak kıtlığından çok Türkiye topraklarının işlenemeyişi sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında gündeme gelemeyen toprak reformu **Cumhuriyet önderlerinin konuşmalarında** 1930'lu yılların ikinci yarısından sonra dile gelmeye başlamıştır. TBMM'yi 1936 yılındaki açış konuşmasında **Atatürk** "Toprak Kanununda bir neticeye varılmasını Kamutay'ın yüksek hizmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin geçinecek ve çalışacak toprağa malik olması behemehal lazımdır. Vatanın sağlam temeli ve imarı bu esastadır" diyordu. Bir yıl sonraki Meclis'i açış konuşmasında ise "Milli ekonominin temeli ziraattir. Bunun içindir ki ziraatte kalkınmaya büyük önem vermekteyiz. Köylere kadar yapılacak programlı ve pratik çalışmalar bu maksada erişmeyi kolaylaştıracak. Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilecek toprağın hiçbir sebep ve suretle bölünmez bir mahiyet almasıdır" diyerek reform projesine biraz daha ayrıntı kazandırıyor. Atatürk'ün konuşmalarından reformun ekonomik nedenlerden çok sosyal nedenlerle istendiği açıktır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllarda **İsmet İnönü** de Meclis'i açış konuşmalarında toprak reformunu ele almıştır. 1941 yılı Meclis'i açış konuşmasında İnönü "Toprak Kanunu, büyük Meclis'e sunulmak üzeredir. Birçok araştırmalardan anlıyoruz ki, toprağı hiç olmayan köylünün nisbeti mahduttur. Devlet malı toprak dağıtmak suretiyle, bu nispet yıldan yıla azalmaktadır. Bununla beraber, toprağı olmayıp, kendi başına ocak kurmak isteyenlere toprak temini, Cumhuriyet'in en ziyade önem verdiği meseledir" demiştir. 1944 yılı konuşmasında da İnönü "Eğer kuvvetle ümid ettiğim gibi bu sene Toprak Kanunu'nu çıkarırsak, ziraat bakımından büyük neticeler verecek ve içtimai bünyemizin esas meselesi olan bu davayı, temel bir tedbire bağlamış olacağız" diyordu. İnönü'nün de toprak sorununun çözmekten beklediği Atatürk'ün beklediğiyle aynıdır. Beklenen ekonomik bir sorunu çözmekten çok içtimai bir sorunu çözmektir.

Bu genel gelişmeler yanı sıra İnönü'nün 1941 yılında Baladız'da doğrudan müdahil olduğu bir toprak sorunu da onun Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılmasındaki kişisel ısrarının bir açıklaması olarak görülebilir. Baladız tümü Alevi olan, Burdur demiryolunun sapağındaki bir köydür. Padişah fermanıyla diğer iki köyle birlikte Tahir Paşa'ya verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı çıktığında Baladız Çiftliği Tahir Paşazade Abdullah Bey'indir (Demiralay). Bey, Deli Abdullah diye nam salmıştır. Köylüler Abdullah Bey'in çiftliğinde ortakçılardır. 1941 yılı sonbaharında köylü, afyon ekmiştir. Bir gün Abdullah Bey köye gelir. Afyon baş vermiş, yeşermiştir. Savaş koşullarında buğday

fıyatları yükseldiği için Abdullah Bey köylüye afyonu söküp buğday ekmelerini söyler. Köylü daha ürününü almadığı afyonu sökmez istemez, direnir.

Muammer Erten'in anlatımına göre "Bir sabah köylüler bakarlar ki, afyon tarlaları sürülmüş, o yeni doğmuş çocuk gibi üstüne titrenen afyonlar artık yok olmuştur. Köye gelen Bey'e karşı, köylüler ilk defa sert çıkışlarda bulunurlar. Bu çıkışlar, Bey'in avukatları tarafından, ölümle tehdit, Bey'in avlusuna her zamanki gibi girdikleri için, haneye tecavüz diye, şikayet konusu olur. Yönetim de Abdullah Bey'den yanadır. Köylüler toplu halde Isparta'ya, merkez jandarma karakoluna getirilirler. Köylüler artık isyancıdır. Onlar her türlü muameleyi hak etmişlerdir. Tek parti döneminin meşhur jandarma dipçığı sırtlarındadır. Jandarmadaki terbiyevi muamele biter ama adliye pek tutuklama nedeni bulamaz. Köylüler serbest kalırlar. Ama yarıcılık, kiracılık biter. Baladız köylülerine, ekecek toprak, hayvanlarını otlatacak mera, tavuklarını salıverecek yer kalmaz. Köylü adeta, hayvanlarıyla, tavuklarıyla evlerinin duvarları arasında hapistir. Evlerinin de kime ait olduğu tartışmalıdır. Köylü bunalmıştır. Çaresizlik içinde kıvrınmaktadır."¹

İsmet İnönü'nün Gönen Köy Enstitüsü'nü ziyaret edeceğinin duyulması köylüler için bir umut olur. Köylüler trenin gelmesini beklemeye başlarlar. Beyaz Tren'in geldiği görülünce yüzlerce köylü yan yana, raylar üzerine yatarlar, "makinist daha uzaktan, raylar üzerinde garip bir şeyler olduğunu gördü. Zaten istasyona gireceği için yavaşlamıştır ama gene de sert bir frenle durmaya mecbur olur. Bu anı, istasyon dışındaki sert duruş herkesi telaşlandırmıştı. Baladız İstasyonu'nda karşılamaya gelen, başta vali, devlet erkanı ve jandarmalar trene koşarlar. Manzarayı gören yöneticilerin, öfkeden kan beynine sıçramıştır. Emirler verilir, dipçikler çalışmaya, süngüler parlamaya başlar. Ama köylüler direnir. "İsmet Paşa gelmeden, bizi öldürseniz kalkmayız." derler.²

"Sonunda İsmet Paşa kararını vermiştir. Bu topraklar devlet tarafından istimlak edilecek ve köylülere dağıtılacaktır. Bizzat Başvekil Saraçoğlu bu işle görevlendirilmiştir. Ama köylülerin çilesi henüz bitmemiştir. Baladız Çiftliği devlet tarafından istimlak edilir. Ama Danıştay, böyle bir nedenle istimlak yapılamayacağından bahisle, istimlak kararını bozar. Devlet çaresiz kalmıştır. Başvekil Saraçoğlu, Abdullah Bey'i Ankara'ya çağırır. Köylülerin anlattığına göre, Saraçoğlu, o sırada yürürlükte olan bir kanunu uygulayarak, Abdullah Bey'e ya çiftliğini satmasını ya da bölgede karışıklıklara sebep olduğu için doğ-

¹ Muammer Erten, *Topraktan Parlamantoya, (Hakkı Uyar Tarafından Yayına Hazırlanmıştır)*; İzmir 2005 (Henüz Yayınlanmamış Çalışma), s..36.

² Muammer Erten, *age*, s. 37.

ruca sürgün edileceğini söyler. Sonraları İsmet İnönü'den dinlediğime göre, Başvekil, Abdullah Bey'i, araziye devlete, parası peşin ödenmek kaydı ile, satmaya razı eder. Abdullah Bey, Başvekil'le sulh olmuştur. Toprakların değeri, hükümetin seçeceği üç kişilik bir bilirkişi heyeti tarafından tespit olunacak, parası devletçe peşin olarak ödenecektir. Araziler gerçek değerinde tespit edilir. Ama köylü, hükümetin bile, Abdullah Bey'le baş edemeyeceğini görmüştür. İşler uzamaktadır. O sırada Abdullah Bey, köylülere gelir, hükümetin kendisi ile anlaşmaya mecbur olduğunu, kendileri ile de eski borçları için anlaşabilirse ancak, topraklarını devredebileceğini söyleyerek, eski borçları noter senedi ile yenileyerek taksitli bağlamayı teklif eder.”³ Bu senet yenileme bir oyun haline gelerek köylülerin daha ağır koşullarla borçlandırılması sonucunu doğurunca, köylüler ödeyemeyecekleri borçlarla karşı karşıya kalır ve gerilim Abdullah Bey'in linç edilmesine kadar varır.

İsmet İnönü Baladız Olayı'nın kendi üstündeki etkisini yirmi yıl sonra Muammer Ertem'e "Demek Baladız köyünü tanıyorsun. O olayları unutmam mümkün değildir. Lokomotifin önünde ilk yatan kadını elinden tutup kaldırdığımda yüzünü gördüğüm zaman, insanın içinin yüzünden okunabileceği pek canlı bir olaya az rastlamışım. Orada hissettiğim, köylüler ölümü bir çare olarak görüyorlardı. Biz Atatürk'le beraber bir toprak reformu yapılmasını gönlünden istiyorduk. Baladız Olayı beni uyarıyordu. Çiftçiyi topraklandırma konusunda o olayın etkisi büyüktü. Ama gönlümüzce olamadı. Bu konuda reaksiyonlar, Baladız köyü olayında devletin aciz kalması, bu işin ne kadar güç olduğunu bana öğretmiştir” diye anlatmıştır.⁴

Bu amaçlarla toprak sorununu çözmek isteyen Türkiye ilk adımını **1937 yılında Anayasa değişikliğiyle** attı. Bu yılda İnönü ve 153 arkadaşının teklifiyle Anayasa'nın 74'nci maddesine bir fıkra eklendi. İnönü ve arkadaşlarının önerisinin gerekçesinde “Yuttaşların, mülkiyet haklarını masun bulundurmamak ve bütün kanunların bu hakkın korunmasını sağlaştırmak Türkiye Devleti'nin önemle takip ettiği bir esas olmakla beraber özel bir menfaatin korunması düşüncesiyle halkımızın çokluğunu teşkil eden ve genlikleri ulusun ilerlemesi bakımından en lüzumlu olan çiftçilerimizin geçmiş devirlerde olduğu gibi hizmetkar durumunda kalması inkılapçı Türkiye'nin ana siyasasına uyamayacağından bu büyük menfaatin elde edilmesi emrinde hususi hakları da göze alarak (menafi-i umumiye için) belediyelerin ve Hükümetin tatbik ettikleri istimlak kanunlarındaki şartlardan başka hükümlerle hususi istimlak kanunları yapılmasının Ana Kanunumuzda yer tutması lüzumlu olduğu düşünölmüş-

³ Muammer Erten, *age.* s. 37.

⁴ Muammer Erten, *age.* s. 39.

tür" deniliyordu.⁵ Bu gerekçelerle 74'üncü maddeye "Çiftçiyi toprak sahibi kılmak ve ormanların kamulaştırılmaları karşılığı ve karşılıkların ödeneşi özel kanunlarla gösterilir" ibaresi ikinci fıkra olarak eklenmiştir

Ayrıca Hükümet var olan yasaların verdiği olanaklar içinde **Toprak Dağıtım** yapma gayreti içinde olmuştur. Maliye Bakanlığı'ndan Milli Emlak 1941-1944 arasında 801.361 dekar toprağı 51.269 topraksız çiftçi ailesine 1.0847.192 lira borçlandırarak dağıtmıştır.⁶ Bu toprakların krokileri yapılarak tapuya tescil edilmektedir. Vakıf elindeki topraklardan 218.500 dönümü 3000 aileye dağıtılmıştır. Ziraat Bankası toprak alarak, halka borçlandırma yoluyla toprak dağıtım sistemini başarıyla uygulamaktadır. 400 bin dönüm arazi almış 50 binini tevzi etmiş bulunmaktadır. Sağlık Bakanlığı'na bağlı İskan Umum Müdürlüğü de 1933-1944 arasında 159.589 muhacir ve yerli aileye 5.691.799 dönüm toprak tevzi etmiştir. Toplam 676.000 hektar toprak dağıtılmıştır.⁷ Bu sayılar rejimin başarmak istediklerinden uzaktır. Bir çiftçiyi topraklandırma kanununu çıkararak toprak dağıtım sürecini hızlandırmak istemektedir.

Hükümetin böyle bir istekte ısrarlı olmasının nedenlerini topraklarının kullanılışı ve toprak mülkiyetinin dağılımı konusundaki bilgilerde bulabiliriz. Her ne kadar güvenilir bilgiler sınırlı olsa da Hükümetin kararlarını verirken yararlanmak durumunda olduğu bilgiler aşağıdaki gibiydi.

Kanun gerekçesinde ülke topraklarının kullanım türlerine göre dağılımı Tablo.1'deki şekilde verilmiştir. Bu tabloda işlenmekte olan tarla arazisine nadasa bırakılan topraklar dahildir. Boş duran tarla arazisi nadas dışındaki boş arazidir. Tarla, bağ ve bahçe kültürlerine yarayışlı toprakların toplamı 15.798.000 hektardır, ülke topraklarının yüzde 20,3'ünü oluşturmaktadır. Bu

⁵ TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1, s. 71.

⁶ Asım Us, "Toprak Kanunu Hakkında", *Vakit*, 4 Nisan 1945.

⁷ TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1,s. 75. ve TBMMTD: B:55, 16/5/1945, O:1,s. 159.

görelî olarak küçük bir orandır. Oysa çayır ve mera arazisi oranı yüzde 50,3'dür. Bu çok yüksek bir orandır. Tarıma açılabilir yeni alanların genişliğini göstermektedir.

Tablo.1: Ülke Topraklarının Kullanım Türlerine Göre Bölüşümü

İşlenmekte olan tarla arazisi	13.465.000 hektar.
Boş duran tarla arazisi	1.107.500
Bağ bahçe arazisi	1.225.315
Çayır ve mera arazisi	39.120.062
Ormanlar	10.563.400
Ziraate elverişsiz toprak	12.231.023
Toplam	77.712.300

Kaynak: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Gerekçesi.

Tablo.1 Türkiye'nin toprak potansiyelini verirken, Tablo.2'de verilen değerler toprak sorununun kapsamını göstermek için hazırlanmıştır. 2,6 milyon köylü ailesinin toprak sahipliğine göre farklılaşmasına ilişkin kestirimleri içermektedir. Bu sayılar ülkeyi tüm olarak kapsayan bir araştırmaya değil daha önce Tarım Bakanlığı'nca 35 ilde yapılan araştırmaların sonuçlarına dayanan bir tahmindir.

Tablo.2 Arazi Büyüklüğü Farklılaşmasına Göre Aile Sayıları

	Aile*	Aile	Toplam
	Sayısı	Başına	Hektar
		Arazi	Miktarı
5000 dönümden fazla toprağı olan aile	418	(1531)	640.000 hektar
500-5000 toprağı olan aile	5.764	(298)	1.720.000 hektar
500 dön. az toprağı olanlar küçük mülk	2.493.000	(6)	14.958.000 hektar
Hiç toprağı olmayan aile sayısı	128.690		
Toprağı yetersiz olan aile sayısı	872.830		

Kaynak: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Gerekçesi

* 35 ilde yapılan inceleme sonuçlarından Türkiye için yapılan kestirimler.

Bu kestirimlere göre topraksız ailelerin oranı yüzde 4,89 toprağı yetersiz ailelerin oranı yüzde 33,21'dir. Toprak sorunu olan ailelerin toplamı yüzde 38,10'na ulaşmaktadır. Yaklaşık olarak 1 milyon aileden oluşmaktadır. Toprakların alan olarak yüzde 3,59'u 5000 dönümden büyüktür. Toplam ailelerin yüzde 0,0002'sinin elinde bulunmaktadır. Toprakların yüzde 9,93'ü 500-5000 dönüm arasındadır, toplam ailelerin yüzde 0.21'inin elinde bulunmaktadır. 500 dönümden küçük toprak mülkiyetleri ailelerin yüzde 94,86'sını, toprakların yüzde 86,37'sini oluşturmaktadır. Toprağı yetersiz 872.830 aile de bu grup içindedir. Türkiye'de kırsal alanın esas sorunu olarak görülen ortakçılığın ve kiracılığın kaynağını bu grup oluşturmaktadır. Bu sayılara bakıldığında da pek çok ülkeye göre Türkiye'de büyük bir toprak konsantrasyonu olmadığı sonucu çıkarılabilir. Ama yine de ülkede kırsal nüfusun yüzde 33'ünün toprak sorunu bulunmaktadır. Nüfusunun büyük kısmı göçmen olan dolayısıyla iskan edilmiş olan Trakya'da 1300 köyde yapılan araştırmada çiftçinin % 87'sinin yeter toprağa sahip olduğu, % 8'inin toprağının yetersiz, %5'inin ise topraksız olduğu bulunmuştur.

Burada üzerinde durulan az topraklı ve topraksız köylünün toplumsal bakımdan ne demek olduğunu taslağın Meclis'teki görüşmeler sırasında yapılan betimlemelere göre ortaya koyabiliriz.

Zonguldak Milletvekili Dr. R. Barkın (Zonguldak) az toprağı olmanın ne manaya geldiğini "İşletilen toprak çiftçinin geçimine yetmediği hallerde çiftçi köyündeki işiyle gerektiği gibi meşgul olamıyor. Bir nevi yarı köylü haline geliyor ve geçimine yardım için şehirlerde muvakkat işler alıyor. Büyük şehirlerimizde elinde bir ipe sefil ve perişan bir halde dolaşan yüklerimizi ve paketlerimizi taşımak isteyen köylüler bunlardır.... Ne iyi amele ve ne de iyi köylü olabiliyorlar"⁸ diye anlatmaktadır.

Mardin Milletvekili Gl. S. Düzgören ise topraksız köylüyü anlatıyor: "Askerre geldiklerinde 'evli misin?', diye sorarız. 'Nasıl evleneyim, bir ayalım var köyde filanın çiftliğinde çalışıyor. Ben yorganımı ipe boynuma sarar, günlerce yürür filan beyin çiftliğinde çalışırım. Ben nasıl olur da çoluk çocuk yetiştiririm'" diye⁹ betimliyor.

Hükümetin toprak dağıtımını konusunda ısrarlı olmasının bir başka nedeni Hazine'nin elinde önemli sayılabilecek büyüklükte toprak bulunmasıydı. Maliye Bakanlığının 1945 yılında yaptığı bir incelemede Hazine'ye ait 13.726.000 dönüm toprak vardı. Bu topraklar 402 ilçeye yayılmış 9.748 köydeydi. Hazine'nin 500.000 dönümden fazla toprağı olan iller Balıkesir, Kocaeli, Konya, Muş, Samsun, Seyhan, Sivas, Urfa ve Van'dı.¹⁰

⁸ TBMMTD: B:55, 16/5/1945, O:1,s. 143.

⁹ TBMMTD: B:55, 16/5/1945, O:1,s. 155.

¹⁰ Ahmet Salih Korur raporu; Ek 5.

II. ÇİTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU TASLAĞI HAZIRLANIYOR

Gerek İnönü'nün, gerek Saraçoğlu'nun savaş yılları içinde köye yoğunlaşan ilgisi Meclis'in açılış konuşmasında dile getirilen beklentileri Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu taslağının hazırlanmasını sağladı. Bu konuda Tarım Bakanlığı'nın elinde 1937 yılından itibaren oluşturulmuş bir birikim vardı. 1937 yılında Hükümet, Milletler Cemiyeti'ndeki delegasyonumuz vasıtasıyla milletlerarası iş bürosu teşkilatına başvurarak Avrupa'da yapılan toprak ıslahatı ve neticeleri hakkında bir rapor hazırlanmasını rica etmişti. Bu teşkilatın toprak ıslahatı dairesi başkanı Olindo Gosni tarafından hazırlanan rapor, toprak kanunu tasarısında reform yapan 13 memleketin tecrübelerinden yararlanılmasını sağlamıştır.¹¹ 10 Kasım 1937'de Ziraat Vekaleti Kastamonu milletvekili Tahsin Çoşkan başkanlığında Zirai Islah Komisyonu oluşturularak "Zirai Islahat Kanun Layıhası" hazırlamıştı. 8 Nisan 1938'de çalışmalarını tamamlayan bu komisyonun raportörlüğünü Şevket Raşit Hatipoğlu yapmıştı.

Savaş sırasında da toprak reformu konusunda zaman zaman çalışmalar yapılmıştır.¹² İnönü ve Saracoğlu'nun çiftçiyi topraklandırma konusunda siyasal kararlılık gösterdiği bir dönemde Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Ziraat Vekili olması bu birikimlerin hazırlanan yasa taslağına yansımaları kolaylaştırdı. Hazırlanan taslağın gerekçe bölümü konuya nasıl bir zihniyet içinde yaklaşıldığını ortaya koymaktadır. Gerekçe sorunu öncelikle bir mülkiyet rejimi sorunu olarak tanımlamaktadır. Gerekçe toprağı bir doğal varlık olarak ele almakta ve hem bir olanak ve hem de bir mekan olarak yorumlamaktadır. Ancak bu yorum benimsendikten sonra toprak iktisadi, içtimai, siyasi ve idari bir mahiyet kazanacaktır. Bu bakımdan arazi mülkiyeti rejimi millet hayatının tümüne etki yapar. Bu rejimin ortaya çıkardığı mülkiyet yapısı o ülkenin arazisinden modern teknik ve yöntemlerle yararlanılmasını kolaylaştırır ya da zorlaştırabilir. Bu nedenle arazi mülkiyet rejimini bir hukuk düzenlemesi olarak düşünmek yetersiz kalır mutlaka onun iktisadi sonuçlarını da göz önüne almak gerekir. Ama onun etkileri iktisat alanıyla sınırlı kalmaz, toplumsal sükun ve içtimai huzur büyük ölçüde arazi rejiminden etkilenir. Bu nedenle her yeni Devletin, kendi cemiyet ve iktisadının özel karakterine uyan bir arazi mülkiyeti rejimi ve ona göre bir mülkiyet bünyesi edinmesi zorunludur. Bu bakımdan ele alındığında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla halkçı cumhuriyet gerçekleştirilmekte geciktiği bir gerekliliği yerine getirmiş olacaktır.¹³ Bu bakımdan, ge-

¹¹ Peyami Safa, "Toprak Davasının Temelleri", *Tasvir*, 18 Mayıs 1945.

¹² Bu konuda ilginç bir çalışma için bkz: *Toprak Reformu Hakkında Adana Çiftçi Birliğinin Düşünceleri*, Adana Türközü Basımevi, 1941.

¹³ Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386), S. Sayısı: 97, s. 2.

rekçede özellikle Cumhuriyet'in halkçılık prensibinin ziraat alanında uygulaması arazi mülkiyeti bünyesinde köylü mülklerinin en geniş temeli oluşturması olarak yorumlanmaktadır.

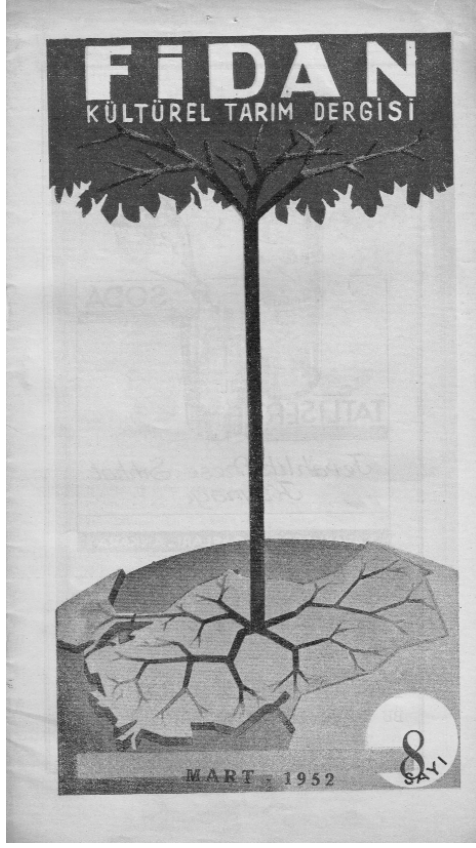
Uygun bir arazi mülkiyeti rejiminin ve yarayışlı mülkiyet bünyesinin kurulması sadece bir başlangıçtır. Bunun uygun bir işletme rejimi ile tamamlanması gerekmektedir. İşletme rejimi arazinin kullanılmasına ilişkin biçim ve yöntemlerden oluşur. Kullanılan tarım tekniğini belirler. Arazinin doğrudan doğruya sahibi tarafından işletilmesini esas alan bir işletme rejiminde ziraat tekniği daha çabuk gelişir. Halbuki, ortakçılık sisteminin hüküm sürdüğü yerlerde topraktan iyi faydalanılmaz. Sahipleri tarafından işletilmesini ana prensip sayan bir işletme rejimi ise toprağına bağlı, köklü, kendi mülküne dayanan müstakil bir çiftçi kitlesi yaratır. Bu grup her çeşit içtimai sapkınlığa karşı durur. Buna karşın göreneklere bağlı olarak başkalarının toprakları üzerinde çalışanlar, içtimai bakımdan toprak sahibine bağlı olurlar. Bu çeşit bağılıklar mahalli nüfuzların, mahalli tahakkümlerin desteğini verir. Bu nedenle dengeli, barışık bir toplumun oluşması uygun bir işletme rejimini şart koşar.¹⁴

Türkiye'nin arazi genişliği, çeşitliliği, topraklarının verim kabiliyeti zengin bir millet iktisadiyatını ve bunun içinde gümrah bir ziraatın, kalabalık ve rahat bir cemiyetin varlığını mümkün kılmaktadır. Bunun gerçekleşmemiş olmasının nedeni Devlet mülkiyetine dayalı Osmanlı toprak mülkiyeti rejiminin tam olarak dönüştürülmekte gecikmesidir. Türkiye Cumhuriyeti bu dönüşümü Medeni Kanunu kabul etmekle tamamlamıştır. Bu nedenle bugün için bir arazi mülkiyeti rejimi sorunu yoktur. "Fakat bugün Türkiye'de var olan arazi mülkiyeti bünyesi, Cumhuriyet rejiminin ruhuna, Millet'in zaruretlerine uymadığı gibi, gelişmesini de hızlandıracak durumda değildir.

"Büyük arazi mülkleri başta Devlete, sonra bazı hükmi şahıslara, nihayet kişilere ait bulunmaktadır. Öte yandan geçimini toprağına bağlamış olan büyük bir kalabalık da topraksız veya geçinmeye yeter ölçüde topraktan mahrumdur. Büyük arazi mülkiyetini elinde bulunduranların çoğu yaşayışlarını toprağına bağlamadıkları halde, geçinmelerini toprağına bağlamış olanların hepsinin de elinde toprak bulunmamakta veya arazi mülkleri kafi gelmemektedir."¹⁵ Ellerinde büyük arazi mülki bulunanların önemli bir kısmı hayatlarını ziraattan kazanmadıkları için topraklarını işletmemektedir. "Öte yandan maişetlerini ziraattan çıkaran fakat arazi mülkü olmadığından başkasının toprağına işle-

¹⁴ Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386), S. Sayısı: 97, s. 3-4.

¹⁵ Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386), S. Sayısı: 97, s. 5.

yenler onu benimseyememekte imar edememektedir. Türkiye’de geniş toprakların bakımsız olmalarının iyice istismar edilememelerinin sırlarından biri işte bu ortakçılık sistemidir. Ortakçılık sistemi, hem millet, hem toprak sahibi, hem de ortakçılar için zararlıdır.

Türkiye çiftçiliğini kalkındırabilmek için, her şeyden önce yurt topraklarının işlenip mamurlaştırılmasını sağlamak gerekir. Bu nedenle Türkiye toprağa sahip olanların toprağı işleme ilkesi üzerinden gitmek durumundadır. Türkiye’nin topraklarına emek, bilgi, zeka ve sermaye ancak bu ilke üzerinden yürüdüğünde akacaktır.”¹⁶

Bu ilkenin uygulanması tasarı da “Çiftçi Ocakları”¹⁷ biçimini alıyordu. Bu yaklaşımın ip uçları hem Atatürk’ün hem de İnönü’nün Meclis’i açış konuşmalarında vardı. Çiftçi oca-

ğında mülkün bölünmezliğini sağlayacak düzenlemeler getirilerek, ziraatta müstakil ailelerin iktisadi bir varlık olarak sürdürülmesi sağlanmak isteniyordu. Bunda mülkünde köklü, emeği ve mülkü ile rahat geçinebilen müstakil çiftçi ailelerinden oluşan bir kırsal alana ulaşmak arayışı hakimdi.

Gerekenin ilginç bir başka özelliği getirilmek istenilen tarımsal işletme biçimini nüfus politikasıyla ilişkilendirmesidir. Cumhuriyet’in kuruluşundan beri Türkiye’nin nüfusunu artırmak politikası vardır. Bu bakımdan da çiftçinin toprağına sahip olması gerektiği ileri sürülmektedir. Ortakçı ailelerin, geçimlerini sağlamak için mevsimlik göç yapanların ülkenin sağlıklı nüfus artışına katkısı sınırlı olmaktadır.

¹⁶ Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386), S. Sayısı: 97, s. 6.

¹⁷ Çiftçi Ocakları düşüncesinin Nazi Almanyası’nın Erbhof adlı yasasından alındığı konusunda Adnan Menderes’in ve Niyazi Berkes’in eleştirileri ve buna ilişkin kaynaklar konusunda bakınız. M. Asım Kocaömerlioğlu, “Bir Tepeden Reform Denemesi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Hikayesi”, *Birikim*, Sayı. 107, s. 31-47.

Tabii ki tarımsal kalkınmanın sağlanması için yapılması gereken daha çok şey vardır. Tarım reformunu gerektiren çok sayıda işin de sırasıyla gerçekleştirilmesi gerekir. Bütün bunların yapılmasının başlayabilmesi için çiftçilere toprak sağlanması ve çiftçi ocaklarının kurulmuş olması gerekecektir. Reformun özü budur.

Bu kanunla köylü toprağa bağlanacak, bağlandığı toprakta istihali daha çok artıracak, kendisi ve ailesi daha çok iyiliğe kavuşarak, sanayi hamlelerimize muvazi bir şekilde yükselip alım kabiliyeti ile bu hamleleri daha çok destekleyecektir.¹⁸

Tarım Bakanlığı'nca böyle bir zihniyet çerçevesi içinde hazırlanan tasarı Bakanlar Kurulu'nca benimsendikten sonra 17 Ocak 1945'de Meclis'e sunulmuştur. Bu tasarımı incelemek üzere Adalet, Bütçe, Ekonomi, Tarım, Maliye, Ticaret, Anayasa ve İçişleri komisyonlarından dörder aza seçilerek bir Geçici Komisyon kurulmuştur. Bu komisyon üç aya yakın sürede 45 toplantı yaparak çalışmasını tamamlamıştır. Komisyon başkanlığını eski iktisat vekillerinden Rahmi Köken (İzmir) yapmıştır.

Komisyon tasarımı iki kez müzakere etmiştir. Şükrü Saraçoğlu'nun Meclis'teki konuşmasından Hükümet'in Komisyon'daki görüşmeler konusunda esnek bir yaklaşım izlediği anlaşılmaktadır. Saraçoğlu Tarım Bakanı'na "Makul bulduğun ve memleket hayrına olduğunda ittifak bulunan teklifleri kabul edeceksin. Hükümet namına salahiyyet veriyorum. Şayet şahsi olarak, kanaatine göre tatbiki vaziyetlerle karşı karşıya gelirsene, bunları da kaydı ihtirazi ile kabul eder, geçersin" talimatını vermiştir¹⁹. Hükümet'in bu duyarlı konuda müzakereleri gerginleştirmek istemediği anlaşılmaktadır.

Komisyon tasarımı uzun süre bu değişikliklere izin verici havada görüşmüştür. Komisyon çalışmasını hükümet tasarısında değişiklikler yaparak sürdürmüştür. Komisyon'a ilk sunulan taslağın kapsamı oldukça dardır. Reformun teşkilat, işletme kısmı ve mali hükümleri bulunmamaktaydı. Komisyon bu eksikliklerin giderilmesi isteyince Hükümet bunların ayrı kanun taslakları halinde Meclis'e sunulacağını bildirmiştir. Komisyon mali hükümlerin taslağa girmesi konusunda ısrarcı olunca Hükümet bu maddeleri de Komisyon'a göndermiştir. Ama teşkilat konusunda yaptığı hazırlığı göndermeyeceğini bu tasarıya yasalaşmasından sonra bu konudaki taslağı Meclis'e göndereceğini bildirmiştir.²⁰

Gerek yapılan değişikliklerin niteliği, gerek hazırlanan komisyon raporunun içeriği bu tasarıyla Hükümet'in gerçekleştirmek istedikleri konusunda

¹⁸ Mümtaz Faik Fenik, "Toprak Kanunu ve Meclis", *Ulus*, 18 Mayıs 1945.

¹⁹ *Ayın Tarihi*, No.139, Haziran 1945, s. 37.

²⁰ TBMMTD:B: 68, 4/6/1945, O.2,s. 104.

Komisyon'da coşkulu bir desteğin bulunmadığını göstermektedir. Yapılmak istenenler konusunda sürekli kuşkular ifade edilmektedir. Hazırlanan Komisyon raporunda açıkça vurgulanmasa da, argümanların sıralanması yoluyla okuyucuda orta ve büyük mülkiyet altındaki toprakların kamulaştırılmasıyla bir şeyin çözülemeyeceği ve gereksiz olduğu kanısı yaratılmaya çalışılmaktadır. Komisyon raporunda büyük ve orta mülklerin tümünün dağıtılması halinde küçük mülklerin ortalama büyüklüğünü 60 dönümden ancak 65 dönüme çıkaracağı saptamasının yapılması bu çabanın bir örneğidir.

Rapor orta işletmelere önem verilmesi gerektiğini, bu işletmelerin piyasa için üretim yaptığını, uygun teknolojileri kullanmakta ve kredi sağlayabilmek bakımından üstünlüklere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu yolla tasarının küçük mülkiyete yönelmiş olmasını ve toprakları küçük parçalara bölmenin "topraklarımızın susadığı sermaye ve tekniğin ziraat alanına gerektiği gibi yönelmesini engelleyeceği ve tarım üretim alanını her kudret ve kabiliyetteki ehliyetin ulaşabileceği bir saha olmaktan çıkaracağı " üzerinde durmaktadır.²¹

Komisyon, Karadeniz gibi bazı bölgelerde genellikle toprak miktarı az ve kamulaştırılabilecek orta ve büyük arazinin ise hemen hemen yok olduğunu belirttikten sonra, Orta Anadolu'da bir çok kazada yapılan araştırmada 200 dönümden az topraklıların oranının yüzde 94, 200 dönümden fazla topraklıların oranı yüzde 6 olarak bulunduğu üzerinde durarak bu yörelerde kanun fiilen uygulanamayacağına işaret etmektedir.

Komisyon buna karşılık nüfusu az olan vilayetlerde çok münbit toprakların boş yatmakta olduğunu bu yerlerde toprakların çiftçiye ve insana muhtaç olduğunu, bu nedenle toprak dağıtımından çok bir iç iskan politikasının geliştirilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur.

Yine, Komisyon'a göre Türkiye'de toprak darlığının esas nedeni Türkiye'nin yüz ölçümüne göre işlenen topraklarının az olmasıdır. İşlenen toprak ülke yüz ölçümünün yüzde 20,3'ü iken, mera ve çayırların oranı yüzde 50,3'tür. Bu suretle ekilen sahanın hayvancılıkta bir gerileme olmadan bir misli artırılacağı belirtilerek orta ve büyük toprakların kamulaştırılmasının gereksizliği ima edilmektedir.

Komisyon ayrıca toprak sıkıntısı çekilen yerlerde sulama işlerinin hızlandırılmasının da ferahlatıcı etkiler yapacağı, bataklıkların kurutulması, yarı bataklıkların ıslahının da yeni imkanlar yaratabileceği üzerinde durmaktadır.

Komisyon taslağın yetersizliği konusundaki savının ikinci ayağını Ziraat

²¹ Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386), S. Sayısı: 97, s.11.

Bakanı'nın tasarımı Komisyon'a sunarken vurguladığı zirai kalkınma kavramı üzerine kurmaktadır. Komisyon tasarının orta arazinin konulan hadler içinde dağıtılması ve bir müddet satılmaması konusunda hükümler getirdiğini, bunun zirai kalkınmayı gerçekleştiremeyeceği, zirai donatım, zirai kredi, fiyat ve pazar sorunlarının çözülmesi, maliyetlerin düşürülmesi, tabiat güçlüklerine karşı önlemler alınması, toprak ve onun işlenmesine ilişkin mevzuatın yeniden düzenlenmesi gereği üzerinde durmuştur.²²

Komisyon Türkiye'de bulunan ortakçılık, yarıcılık ya da marabacılık gibi geri işletme biçimlerinin yaygınlığı konusundaki görüşünü de, ortakçılık “yalnız büyük arazi mülklerinde ve yoksul köylünün iş kuvvetinin istismarı şeklinde belirlemeyip bilakis bütün memlekette yaygın bir işletme şekli halinde bulunması ve toprak sahibi köylülerin dahi, iktisadi ve teknik yoksulluktan dolayı, birçok vaziyetlerde toprağını bırakarak ortakçılıkla başkasının toprağı üzerinde çalışmak zorunda kalması, bu konudaki sebeplerin geniş ve yaygın ekonomik sahalarda yattığını gösterir. Fikrimizce, bu sebepler ortadan kaldırılmadıkça sadece toprak mülkiyet ve işletme rejimlerinde yapılacak değişiklikler bu müesseseleri kökten tasfiyeyi sağlamayacak ve bunlar şekil değiştirerek yine devam edebileceklerdir” şeklinde ifade etmiştir. Taslaktan “Çiftçi Ocağı” oluşturulmasına ilişkin maddeler de çıkarılmıştır.

Komisyon “tasarımı bu görüşlerle ve esas itibariyle uygun bulmuştur.” Komisyon sonunda tasarımı uygun bulmuş olsa da bunun bir tek parti rejiminin sınırları ifade edilmiş bir uygun bulma olduğunu göz önüne almak gerekir. Asıl görüşlerinin tasarının toprak dağıtımı yoluyla kaldırmaya çalıştığı ortakçılığın kaldırılması hedefinin gerçekleşmeyeceği olduğu söylenebilir.

Komisyon çalışmalarında ikinci görüşmelerin sonuna gelindiğinde tasarıda yapılan değişiklikler Tarım Bakanı'nı rahatsız eder boyutlara ulaşmıştır. Durumu Başbakan'a bildirir. Bunun üzerine ortaya çıkacak mahsurları ortadan kaldırmak için, daha sonra üzerinde ayrıntılı olarak duracağımız, ünlü 17. maddenin yeniden yazılmasına karar verilir. Ve ikinci görüşmeler son maddeye ulaştığında Başbakan Saraçoğlu Komisyon toplantısına giderek kendisini dinlemelerini rica eder. Komisyon üyesi Adnan Menderes Başbakan'ın komisyonda görüşmek hakkının bulunmadığını, Hükümet adına Tarım Bakanı'nın konuştuğunu, bu durumda Başbakan'ın konuşması için hükümetten imzalı vesika getirmesi gerektiğini ileri sürer. Cafer Tüzel'in Başbakan'ın söyledikleri zaten Hükümet teklifinin içinde vardır diyerek Menderes'in iddiasının yersiz olduğunu belirten yorumuna Menderes dışındaki tüm üyelerin katılması

²² Çiftçiyi Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ve Geçici Komisyon Raporu (1/386), S. Sayısı: 97, s. 14.

üzerine Komisyon Başbakan'ı dinleme karar alır²³. Başbakan da 17. maddenin yeniden yazılımla neyi gerçekleştirmek istediğini anlatarak bu maddenin müzakere edilerek yeniden yazılmasını ister. Bu isteği göz önüne alan Komisyon maddenin yeniden yazımı için bir alt komisyon kurar. Alt komisyon çalışmalarına Başbakan da katılır. Sonunda "Tarım işçisine toprak verilecek, üstünde çalışan işçiye behemehal verilecek, topraksız olan ve toprağı yetmeyen çiftçiye de, bu çiftçi, ortakçı olsun, işçi olsun verileceği" konusunda uzlaşılır. Ama Komisyon'daki büyük toprak sahiplerinin huzursuzluğu tam olarak giderilemez. Bu grup özellikle amelelere toprak dağıtımını engellemek konusunda ısrarcı olur. Sonunda komisyon raporu sözcü Adnan Menderes tarafından kaleme alınarak Meclis Başkanlığı'na sunulur.²⁴

III. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU MECLİS'TE GÖRÜŞÜLÜYOR

Komisyon raporunu Meclis'e göndermesinden sonra, görüşmelerin bütçe kanunu öncesinde tamamlanması amacıyla gündeme alınır. 14 Mayıs 1945 de görüşmeler başlar. Taslak üzerindeki genel görüşmeler ancak üç günde tamamlanır. Ayın 18'inde maddelerin görüşmesine geçildi. İlk sekiz madde kabul edildikten sonra bütçeyi ay başına yetiştirebilmek için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun görüşmelerine ara verildi. 1 Haziran 1945'te görüşmelere yeniden başlanarak 9'uncu maddeden itibaren sürdürüldü.

Kanun teklifinin sunuş konuşmasını Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu yapmıştır. Hatipoğlu'nun konuşması kanun taslağının gerekçesi paralelinde dir. Rejimin temel parolalarından biri olan "köylünün efendimiz" olabilmesinin kendi ancak iktisadi hayatını istiklal içinde kendisinin yürütebilmesine bağlı olduğunu belirttikten sonra, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun, Türkiye'ye yerleşik bir millet olmanın, uzlaşık bir cemiyet olmanın ve hakiki hürriyetlerin ve demokrasinin kökleşmesi yollarını genişleteceğini söylemiştir.²⁵

Kanun teklifinin konuşulmaya başladığı ilk gün, Cavit Oral, Adnan Menderes, Halil Menteşe, Emin Sazak, Damar Arıkoğlu gibi Meclis'teki büyük toprak sahipleri ardı ardına konuşarak teklif aleyhine bir hava yaratmışlardır. Konuşmalarında genellikle Komisyon Raporu'nun çizgisini izliyorlardı.

Seyhan Milletvekli **Cavit Oral** bu işin Parti programının tanımladığı mütedit devletçilik çizgisinde ele alınmasının gerekli olduğunu hatırlatarak bu yasanın Türkiye'yi geniş topraklar üzerinde daralarak eski zamanın iktisadiya-

²³ TBMMTD:B:68, 4/6/1945, O.1 s. 65.

²⁴ *Aynı Tarihi*:No.139, Haziran 1945, s. 37-40.

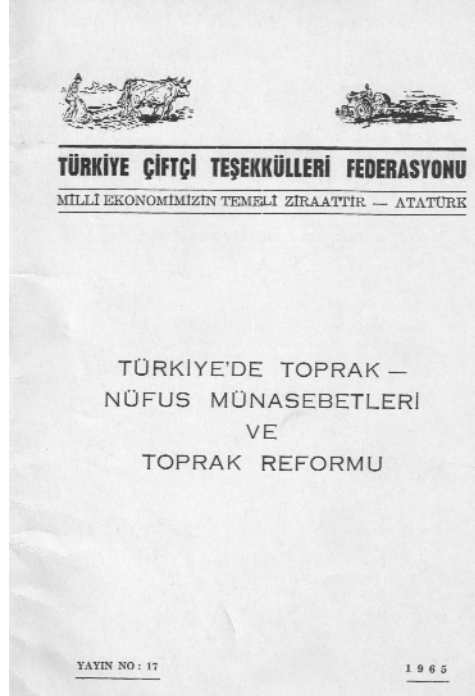
²⁵ TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1, s. 59-63.

tına geri götüreceğini, toprağı işleyecek, istihsal yapacak kaynakları huzursuzluğa sevk etme yoluyla düzenli işletmeleri de ortadan kaldırmak gayesini güttüğünü iddia etmiştir. Oysa devlet ifrata gitmese elindeki araziyi, özel idareler elindeki toprakları, boş araziye ve keza 5.000 dönümden fazlasını, yerine göre 2.000 dönümden fazlasını kamulaştırıp **ortakçılık ve icarcılık yapanlara başarıyla dağıttıktan** sonra yetersiz kalırsa Meclis'e gelerek toprak istese olmaz mıydı, diye sormuştur.²⁶

Bir başka büyük toprak sahibi İzmir Milletvekili **Halil Mentеше** Türkiye'de gerek devlet, gerek Ziraat Bankası eliyle toprak dağıtımının belli bir başarıyla devam ettiğini düşünmektedir.

Ona göre orta, batı ve güney Anadolu'da büyük çiftlik sorunu yoktur. Ayrıca ortakçılığı iptidai bir sistem olarak görmemektedir. Bu sistemin toprak sahibi ile çiftçi ve çiftçi amelesi arasındaki ilişkileri bir nizamla bağlayınca hiçbir sorun kalmayacaktır. Türk tarımı için esas tehlike 17. maddenin uygulanması sonucu tüm çiftçilik alanında yaratacağı güvensizliktir. Türkiye'deki topraksız sayısı 130.000 civarındadır. Bunlara toprak sağlayacağız diye memleketin üstüne çökmek doğru değildir. Bunun yerine Hükümet elindeki 13 milyon dekar toprağı Ziraat Bankası'na devretmelidir. Bu durumda Banka devletin verdiği ve kendisinin belli koşullarda aldığı toprağı topraksız çiftçiye borçlandırma yoluyla tevzi edebilecektir. Devletin devrettiği topraklar dolayısıyla kredilendirme kapasitesi artan Banka toprak dağıttığı bu kişilere yeterli kredi de sağlayabilecektir.²⁷

Eskişehir Milletvekili **Emin Sazak** üzerinde bu kadar konuşulduktan sonra bir Toprak Kanunu çıkarmanın zorunluluk haline geldiğini, bu nedenle Komisyon'da Hükümet teklifinin zararlarını olabildiğince azaltarak kanun teklifinin genel kurula gelmesini sağlamaya çalıştıklarını, ama zihniyetin aslı iyi olmadığından sonuç alamadıklarını belirtmiştir. Sazak bu zihniyeti "ne yapar-

²⁶TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1, s. 63-68.

²⁷ TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1, s. 74-78.

sa yapsın 30 dönümden fazla: şehirde, kasabada oturan, başka iş tutan adama vermemek, emeği varmış, sermayesi varmış, şusu varmış, busu varmış nazara alınmıyordu. Bir de ocak kuruyordu. İçinde harc ediyordu insanları, veraset hakkı yok, şu yok, bu yok. Yani Türk ruhuna uymayan bir şekilde bizi ürküten bu şekillerden kurtarıp zararı hafifletmek için uğraştık, didindik” diye anlatmaktadır.²⁸ Sazak için kanunun en zararlı olan bölümü ameleye toprak verilmesidir. Bunu havsalasına sığdıramamakta ve bunu “Çünkü Hükümet ta bilmem ne yapasıya kadar çiftlik sahibi onu bedava besleyecek, Hükümet toprağı elinden alacak, o adama verecek, hem nasıl adama toprağı veriyor? En aciz, en miskin ve beceriksiz bir adama. Toprak sahibi onu orada iyi bir hale getirmiş, yaşatmış, ailesini barındırmış, olgun bir hale getirmiş, falan tarlayı sür deyince emniyetle sözünün yerine geleceğine, sula deyince sulayabileceğine inanabilir hale getirmiştir.” “Bunlar bilerek düşünülerek yapılmış bir şey değildir. Çünkü bu memlekette ne kadar toprak var, kime vereceğiz? Bunu, biz de bilmiyoruz, Hükümet de bilmiyor”²⁹ diye ifade etmektedir.

Bir başka Seyhan Milletvekili **Damar Arıkoğlu** kendisinin makineli teknik tarım yapan bir çiftçi olduğunu vurgulayarak konuşmuştur. Bu nedenle orta çiftçiliğin önemi üzerinde durmaktadır. Makineyi bilmeyenler top yekün harpler dünyasında çok zorlukla karşılaşmaktadır. Genel Kurmay ve Tarım Bakanlığı birlikte bir traktör tipi saptarsa milli savunma açısından da önemli bir adım atılmış olacaktır. Orta ziraatın hakim olduğu bir ülkede savaş çıkınca, şoförü hazır, 15 günlük akar yakıtı hazır, binlerce çekici güç milli savunmanın emrine girecektir. Oysa tasarı ve özellikle 17. madde bu olanağı ortadan kaldırmaktadır,³⁰ diyerek pozisyonunu çok farklı bir açıdan savunmuştur.

Taslağa karşı muhalefeti yürütenlerin stratejisinde en etkili argüman yeterli toprağın varlığı olmuştur. Örneğin bu paralelde Ordu milletvekili H. Şarlan “eğer 14 milyon hektar arazi işleniyor ve 40 milyonu da çayır ve mera halinde bulunuyorsa, bizim kamulaştırmaya ihtiyacımız kalmamıştır” demektedir.³¹ Şarlan’ın dikkati çektiği bir başka husus ortakçıya marabacıya toprak verilirken “üzerinde ocak, otağ kurmuş, ağaç dikmiş, harman yapmış olan vatandaşlara, tuğralı tapunun sahibi vatandaşa toprağın yeter parasını vermek suretiyle alıp”³² verilmesinin gerekliliği olmuştur.

İkinci günün müzakerelerinde konuşmacılar içinde tasarının yaklaşımını savunanlar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Tasarıyı savunanlar bir yandan

²⁸ TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1, s. 79.

²⁹ TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1, s. 79-82.

³⁰ TBMMTD: B:54, 14/5/1945, O:1, s. 82-84.

³¹ TBMMTD: B:55, 16/5/1945, O:1, s. 101.

³² TBMMTD: B:55, 16/5/1945, O:1,

tasarının ulaşmayı amaçladığı kırsal yapının Cumhuriyet rejiminin amaçları ve ilkeleri açısından üstünlüğünü ve ideolojik tutarlılığını göstermeye çalışırken, öte yandan öngörülen işletme rejiminin ekonomik veriminin de yüksek olduğunu ortaya koyma gayreti içindedirler. Ayrıca tasarının tüm önerilerinin mevcut yasalara uygunluğunu göstermeye çalışmaktadırlar.

Manisa Milletvekili **F. Uslu**'ya göre "bu tasarı; efendiliği, beyliği kaldıran kanunun tatbikatına ait şaheser bir misal" oluşturmaktadır.³³ Ona göre bu tasarının esas aldığı işletmedir. Tasarının işletme konusundaki seçimini "Ben de çiftçi çocuğuyum, bu işin içinde yetiştim; bizzat işlettiğimiz zaman aldığımız randımanla, kiracıya, yarıcıya ortakçıya verdiğimiz zaman aldığımız randıman arasında dağlar kadar fark olduğunu müşahade etmişimdir" diye savunmaktadır. Onun için tasarının mühim başarılarından birisi de bütün bu işlerde adli, idari, kaza yollarının kapatılmamış olmasıdır.³⁴

H. Ulusoy Niğde Milletvekili olarak tasarımı hazırlayanların amacının servet eşitsizliğine çare bulmak olmadığını, ortakçılığa son vererek topraksız köylüye toprak sağlamak olduğunu, bunun en yararlı yolunun köylüyü nerede toprak varsa oraya götürmek olduğunu ama ülkenin bunu sağlayacak mali imkanları olmadığını, benzer biçimde de toprağı değer pahasını ödeyerek aldıktan sonra dağıtmasının uygun olacağını ama yine mali imkanlar dolayısıyla bunun yapılamadığını, yani kanunun itiraz edilen her iki yanının da zaruretlerin sonucu olduğunu belirtmiştir.

Mardin Millet Vekili **L Ülkümen** tasarının çok anlayışlı bir değerlendirmesini yapmaktadır. "Toprak Kanunu, diğer bir çok ülkede olduğu gibi, ne başka unsurların ellerindeki malikaneleri bölüşmek ne de sınıf mücadelelerine dayanak olmak için hazırlanmış değildir." Tasarının ruhunda "Vatandaşlar arasındaki imkan ve müsavatsızlıklarını kaldırmak; çalışacak kollara, asrımızın görüşüne uygun, iktisadi bir disiplinle çalışma imkanlarını yaratmak; varlıklarımıza adeta "kademeli bir yardımlaşma mükellefiyeti" tatbik etmek" vardır.

Bunu da Cumhuriyet'in inkılapçı geleneği içinde gerçekleştirmektedir. Ona göre tasarının bir inkılap mahiyeti taşıyan ana hükümleri

- 1) Özel arazi mülkiyetine azami had çizmek,
- 2) Ortakçılıkta işletilen her türlü mülklerde kamulaştırma yapmak,
- 3) Kamulaştırma bedeli olarak hakiki değer yerine vergi kıymetini esas

³⁴ TBMMTD: B:55, 16/5/1945, O:1, s. 101.

tutarak toprak tahvilleri vermektir.

Tüm açıklamaların onda ortadan kaldıramadığı kaygı büyük rasyonel çiftçiliğin sadece devlet işletmeleriyle yapılmasının yeterli olmayacağı, özel büyük işletmeciliğe de Bakanlar Kurulu kararıyla izin verilmesi gerekliliğidir. Taslağın orta işletmeciliği kaldırmayacağını düşünmektedir. Bu girişimlerin bağ ve bahçelerinin kamulaştırma dışı bırakılacak olması gelecekte de ziraatın en kârlı üretim alanlarının bu kesimler olduğu düşünülürse orta çiftçiliğin esas gelişme alanlarındaki gelişmesine bir engel bulunmayacaktır.³⁵

Siirt Milletvekili **A. R. Esen** ise taslağın Anayasa'nın 74'üncü maddesiyle tutarlı olduğunu, bu maddede toprak alınması için gerekli görülen özel yasanın başka yerde aranması gerektiğini, bu yasanın işte o özel yasa olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yasanın iç tutarlılığı için 17. maddenin bir defa uygulanacak geçici madde haline getirilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁶

Büyük toprak sahiplerinden **Adnan Menderes** ikinci gün konuşmuştur. Komisyon'un sözcüsü olarak öncelikle geçici komisyon çalışmalarına Başbakan'ın katılmasının iç tüzüğe aykırı olduğunu, onun önerileri sonucu yapılan değişikliklere muarız olduğunu, bu nedenle de Komisyon'un sözcülüğü görevini sürdürmeyeceğini bildirir.

Menderes Türkiye'de nesnel koşulların toprak reformunu gerektirmediği kanısındadır. Türkiye'de toprakların ancak yüzde 15'i ekilmektedir, kolayca iki misline çıkarılabilecektir. Toprakta büyük mülklerde aşırı bir yığılma bulunmamaktadır. Ayrıca işletme rejimlerinde de orta çağ bakayası ilişkiler sürmemektedir.³⁷ Makineli tarım ise benzin fiyatlarının yüksekliği dolayısıyla tamamen devre dışı kalmıştır.

Menderes'e göre bu nedenle ikinci müzakerede zararlı olabilecek şekilde arazi mülklerini az çok eşit parçalara bölmek ve 500 dönümden yukarı işletmeleri dağıtmak gibi memleket realitesine olduğu kadar rejimimizle de kabili telif olmayan yollara gidilmemiştir.

Menderes tarım alanındaki geriliğin nedeninin toprak sorunu olmadığını eğer böyle olsaydı devlet kendi mülkiyeti ve hüküm ve tasarrufu altındaki 13 milyon dönüm toprağı dağıtacağını ve 20 yıldır yürürlükte bulunan 1505 Sayılı Kanun'u uygulayarak büyük mülkleri parçalayabileceğini ama bunları yapmadığını ileri sürmüştür.³⁸

Menderes'in eleştirisinde üzerinde durduğu önemli bir başka konu çiftçi ocakları kurarak çiftçiliği meslek haline koymak fikridir. Ona göre bu iktisadi hayatın ön gördüğü işbölümü anlayışı içinde değildir. Bunlar nasyonel sosyalist rejimin iskan ve toprak kanunu olan Erhhof Kanunu'ndan hemen hemen

aynen iktibas olunmuş düşüncelerdir. “Eğer tasarıdaki bu hükümler kabul olunsaydı kasabalının ve şehirlinin toprakla ve köyle alakasını hemen tamamiyle kesmek, ziraatı köyde bulunanlara hasretmek gibi neticeler doğuracaktı.” Bu yolla “Köyle şehir arasına aşılmaz sedler çekmek bu memleketin geriliğini devam ettirecek bir hareket” olacaktır.³⁹

Toprak dağıtımını savunan komisyon üyelerinden olan **Emin Erişirgil**, köylüye toprak vermenin Halk Partisi'nin 15 yıldan beri çözümünü aradığı bir şey olduğu, bunun için 1937 yılında Anayasa'ya bir madde konduğunu, yapılanların mülkiyet rejimi esasına karşı olmadığını, tersine toprak dağıtımıyla ferdi mülkiyet esasının sağlaştırıldığını, tasarıdaki toprak sahibinin toprağının kamulaştırılmasının değer pahasını peşinen verilerek değil farklı bir usulle yapılmasının Meclis açısından yeni bir tutum olmadığını, Meclis'in kamu yararı adına bireyin haklarını sınırladığını, kirayı tahdit ederken, kömür için çalışma mükellefiyeti korken, madenlere el koyarken çok kere yaptığı bir iş olduğunu vurgulamıştır.

Erişirgil 17. maddenin bir istisna maddesi olduğunu, orta ziraatı ortadan kaldırmasının söz konusu olmayacağını düşünmektedir. Erişirgil kanunla bir etki yaratılmayacağı fikrine de katılmamaktadır. Ona göre sosyal hayatta kanun, hukuk, iktisat, memleketin örfü, ahlakı birbirine kaynaşmış halde yer almaktadır. Bu nedenle kanuna bir direnç olabileceğini, ama yine de kalıcı bir etkisi olacağını düşünmektedir.

Erişirgil'e göre “Bu Hükümet ki memleketin atide de nizamının bozulması için bu kanunla ağır bir sorumluluğu kabul ediyor, büyük bir işe” girmektedir.

Bolu Milletvekili **H. R. Öymen** orta ve büyük toprakların ancak makineli ziraat yapılması halinde savunulabileceğini ama muhtaç olduğu hakiki işletme düzeninde işletilmez de kiracıya ya da ortakçıya verilirse savunulmasının dayanaklarını kaybettiğini, 17. madde kapsamı içinde kamulaştırılmasına karşı çıkılması için bir neden kalmadığına dikkati çekmiştir.⁴⁰

Öymen “yuvasız çiftçi olur mu? Toprakta rahat sıcak yuva olur mu? Fakat bu insan, iğreti toprakta ömrü boyunca bir yorgana sarılmış olarak bekleyecektir. Çiftçi olan ve çiftçi olarak gelişmek isteyen bir vatandaş için - bugünkü demokrasi cihazı içinde - acı bir mahkumiyet olsa gerektir” diyerek topraksız köylünün durumunu çok iyi tasvir etmektedir.⁴¹

Giresun Milletvekili **Fikret Yüzatlı** diğer konuşmacıların dile getirmediği bir başka önemli konuyu gündeme getirmekte ve “Giresun mıntıkasında fındık bahçeleri ve Ege'deki zeytinlikler emval-i metruke yoluyla dağıtılırken ço-

ğu haksız sahipler eline geçmiştir. Bu nedenle oradakilere toprak dağıtırken nereden toprak verilecek. Oradaki vatandaşa taksim yaparken nereden toprak vereceksiniz ? Toprak üzerinde zeytin ağacı ve fındık olunca neden dağıtılmasın, oradaki vatandaşın bu demokrat devletin kanunundan istifadeye hakkı yok mudur? Oradaki başkasının bahçesin de ömür billah esir gibi çalışacak mıdır?” diye sormaktadır.⁴²

Taslağın geneli üzerinde çok sayıda konuşmacı söz alıyor. Tümü üzerinde durmak olanaksız. Bu bölümü birkaç konuşmacının özgün görüşmelerine değinerek sonuçlandırılm. Gl. N. Eldeniz (Seyhan), Türkiye’de vakıfların çok güçsüz kaldığına, bu yasayla topraklarının elinden alınmasıyla daha da zayıflayacağını belirttikten sonra, vakıfların güçlendirilmesi gerektiğini, bunun için bu kanunun dışında bırakılmasını istiyor.⁴³ S. Çumralı (Konya) çiftçi ocaklarının başka bir sistemden kopya olmadığını, Medeni Kanun’un bu tür müesseseleri olanaklı kıldığını söylüyor.⁴⁴ H. Şarlan (Ordu) taslak Komisyon’a geldiğinde istimlak edilecek toprağının değerinin 1914 yılı vergi değerinin dört katı olacağını yazıldığı, sonra 1944 yılı değerine çıkarıldığı⁴⁵ konusunda bizi bilgilendiriyor.

IV. MADDELERİN GÖRÜŞÜLMESİNE GEÇİLİYOR

18 Haziran’da maddelerin görüşülmesine başlanıyor. **Yasanın amacı birinci maddesinde:** a) “arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri ve **çiftçilik yapmak isteyenleri**, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak”, b) Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihsal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek, c) Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak, olarak belirtilmiştir. Bu amacın anlam kazanabilmesi için çiftçilik ve çiftçinin tanımlanması gerekiyor. Bu **ikinci maddede** “Arazide ekim, dikim bakım ve yetiştirme yollarıyla nebat, hayvan veya hayvan mamulleri istihsalinde bulunmaya veya bu mahsullerin yetiştiricileri tarafından işlenip değerlendirilmesine “çiftçilik” ve bu işleri “çiftçi” denir” diye tanımlanmaktadır. Bu yasadan yararlanmak isteyen çiftçilerin **üçüncü maddeye** göre kendilerini “çiftçi kütüğüne” yazdırmaları gerekecektir. Hükümet taslağında çiftçinin tanımında “çiftçiliği kendisine asıl iş edinip geçim ve kazancını” bu yolla sağlamak koşulu bulunuyordu. Komisyon çalışmalarında bu koşul kaldırılmıştır.

Bu üç maddenin oluşturduğu bütünden, Meclis’teki görüşmelerde en çok tartışılan konu, yeniden çiftçilik yapmak isteyenlerin de toprak dağıtılacaklar

arasında bulunmasına olanak verilmesi oldu. İtirazlardan biri olarak Anayasa'nın kamulaştırmaya ilişkin maddesi kapsamına bu grubun girmeyeceği ile ri sürülmüştür. Bu itiraza iki tür yanıt getirilmiştir. Bunlardan birincisi çiftçinin kim olduğunun tanımında çiftçi kütüğüne kaydolma koşulunun bulunmasına dayanarak ilgisiz kişilerin bu yasadan yararlanmasının olanaksız olduğu üzerinde durmuştur. İkinci yanıt ise bu guruplara kamulaştırılacak topraklardan değil devletin kendi topraklarından verilmesi halinde kaygılanacak bir şey kalmayacağı olmuştur.⁴⁶ Bu görüşmeler sırasında Tahsin Banguoğlu, yeniden çiftçi olmak isteyenlere toprak verilmesini, şehirde bulunanların köye dönmesini teşvik edebileceği için desteklemiştir.⁴⁷

Dördüncü madde dağıtılacak arazinin kapsamını “ormandan başka olan kültür arazisi” olarak belirlemiştir. Kültür arazisi çiftçilikte kullanılabilen arazidir. Kültür arazisinin alt kategorileri “tarla, bağ, bahçe, ağaçlık, çayır ve mera” olarak tanımlanmıştır. Maddenin Komisyon'daki görüşmeleri sırasında kavaklık ve okalptüs yetiştirilen alanlar alt kategorilere eklenmiş bulunuyordu. Bu alt kategoriler taslakta ayrı ayrı tanımlanmıştır. Bu tanımlar üzerinde görüş ayrılığı olmamıştır.

Ama mera'nın tanımı üzerinde uzun tartışmalar yapılmıştır. Hükümet tasarısında mera arazisi “tarla ve bahçe halinde kullanılmaya elverişli olmayan ve üzerinde biçilebilecek ot bitmeyen ve fakat hayvan otlatılan arazi” olarak tanımlanmıştır. Oysa bu tanım Komisyon tarafından “tarla, bağ, bahçe halinde kullanılmayan ve üzerinde hayvan otlatılabilen arazidir” şeklinde kapsamı genişletilerek değiştirilmiş bulunuyordu. Meclis'te konuşulan tanım budur. Meclis'te bu konuda açılan tartışma meraların önemi üzerinde durulmasına yol açmış, eğer mera tanımının hükümet tasarısında olduğu gibi dar tutulursa, tarımın yapılması gerekli hayvanların yetiştirilemeyeceği anlatılarak Komisyon'un daha geniş olan tanımı benimsenmiştir.⁴⁸

Taslak **beşinci maddesinde** kullanılacak arazi birimini dönüm olarak kabul etmiş ve dönümü de 1000 metre kare olarak tanımlamıştır. Bu madde de eleştirisi konusu olmuştur. Eleştirilerde bu kabulün, bir yandan ölçüler inkılabına aykırı olması, öte yandan halkın kullandığı dönümün 919 metre kare olmasının yaratacağı karışıklık üzerinde durulmuştur.⁴⁹ Yine de halkın toprağını dönüm olarak bilme alışkanlığı dolayısıyla bu madde kabul edilmiştir.

Altıncı madde arazi büyüklüklerine göre küçük, orta ve büyük araziden ne anlaşılması gerektiğini belirlemiştir. 500 dönüme kadar olan topraklar küçük, 501-5000 dönüm arası araziler orta, 5000 dönümden büyük araziler büyük arazi olarak tanımlanmıştır. **Yedinci madde** ise makbul mazeret olmadan üst

üste üç yıl sürüm, dikim ve bakım görmeyen araziyi işlenmiyor saymıştır. Bu nu Tarım Bakanlığı belli edecektir.

Sekizinci maddede dağıtılacak arazilerin neler olduğu; a) Devletin hüküm ve tasarrufu veya hususi mülkiyeti altında olup kamu işlerinde kullanılmayan arazi, b) Bir veya birkaç köy, kasaba veya şehrin orta malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Bakanlığı'nca belirtilen parçası, c) sahibi bulunmayan arazi, d) devletçe kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi, e) Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurulmasıyla sağlanacak arazi, f) Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi, olarak sayılmıştır. Komisyon sözcüsünün belirttiğine göre uygulama da bu kategoriler arasında bir sıra güdülmemiştir.

Bütçe müzakereleri dolayısıyla 13 gün ara verildikten sonra 1 Haziran'da taslak üzerindeki görüşmeler dokuzuncu maddeden başlamıştır. İşlemlerin ayrıntılarıyla ilgili dokuz ve onuncu maddeleri bir tarafa bırakarak dağıtım işleminin nasıl başladığını tanımlayan **on birinci madde** üzerinde durulmuştur. Bu maddede kamulaştırma ve dağıtım işleminin başladığı bölgeler usulüne göre ilan edildikten sonra bu bölgede bulunan özel idareler, belediyeler, her çeşit vakıflar, belediyeler köyler ile gerçek ve tüzel kişiler beyan kağıtlarını doldurup tasarruf bölgelerine veya muhtarlara onaylatıp Tarım Bakanlığı'nca belirtilen mercilere vereceklerdir. Eğer toprağın sınırları belirli değilse toprak sahibi yerel olanaklarla taş koyarak hendek kazarak sınırı görünür hale getirecektir.

On üçüncü maddeye göre yetkili merciler beyan kağıtlarını ve bunların dayandığı belgeleri inceleyerek, bu bölgedeki özel kişilere ve devlete ait arazi miktarlarını belli edeceklerdir. Rize Milletvekili Tahsin Bekir Balta bu maddeye itiraz ederek toprak miktarları hakkında saptamaların ancak yargı organlarınca yapılabileceği, idarenin yaptığı bu tür saptamaların geçersiz olacağını, bu nedenle halen komisyonlarda müzakere edilmekte olan tapu kanununun öncelikle çıkarılmasını ve toprak dağıtımını öncesinde ve sonrasında tüm işlemlerin tapuya bağlanması gerektiğini, bunun için de tapu kanununa özel hükümlerin konulması üzerinde durulmasını söylemiştir. Komisyon sözcüsünün Tapulama Kanunu'nun yakında çıkacağını ve bir bölgede toprak dağıtımını uygulaması yapılmasından önce tapulama çalışmalarının gerçekleştirilebileceğini, bu konuda bir gecikme olsa bile taslağın 17'nci maddesinde sözü geçen gezici mahkemelerden yararlanılacağını belirtmesi üzerine bu madde aynen kabul edilmiştir.⁵⁰

On dördüncü madde hangi toprakların kamulaştırılacağını belirlemiştir.

Bunlar a) Mülhak ve mazbut vakıfların tüzel kişilikleri namına Evkaf.Umum Müdürlüğü veya mütevelliler tarafından tasarruf edilmekte bulunan vakıf arazisinin tamamı, b) Özel İdare ve belediyelere ait olup da kamu hizmetlerinde kullanılmayan arazi, c) Gerçek kişilere özel hukuk tüzel kişilerine ait araziden beş bin dönümü geçen parçaları (Kamu yararına olan kuruluşlar, iktisadi devlet teşekkülleri ve sermayesinin yarısından fazlası devlete ait ortaklıkların 5000 dönümden fazla kısımları işletilmek koşuluyla Bakanlar Kurulu kararıyla kamulaştırma dışı kalabilecektir), d) Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra işletilmeyen arazi (arazideki yapı ve tesisler, han, dükkan, kahve gibi yapılarla bağ ve bahçeler kamulaştırma dışı tutulacaktır). e) Kamulaştırılmaya tabi araziden bölünmek suretiyle 1944 yılı Ekim ayından sonra iktisap edilen ve yeni sahipleri tarafından işletilmeyen arazinin tümü (miras yoluyla intikal edenler kamulaştırma dışı kalacaktır.)⁵¹ olarak sıralanmıştır.

Madde görüşmeleri sırasında on dördüncü maddenin başlangıcına “Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçilere (tarım işçileri dahil) dağıtılmak üzere” ibaresi eklenerek kamulaştırılacak arazi kategorileri sayılmıştır. Bu maddenin (e) fıkrası üzerinde yoğun görüşmeler olmuştur. Eleştiriler bu maddenin geçmişe dönük cezalandırma getirerek hukuk devleti dışına çıkma anlamına geleceği üzerinde toplanmıştır. Buna karşılık savunmalar bu maddenin sadece kanundan kaçınmak için muvazaa yapılmasını engellemeye çalıştığı, eğer bu yapılmazsa yasaya uyanlara haksızlık yapılmış olacağı üzerinde durmuşlardır. Bu fıkranın kaldırılması için verilen önergeler kabul edilmemiştir.⁵² Komisyon sözcüsü (e) fıkrasını eleştirenlerin toprak sahiplerinin kamulaştırma başlayıncaya kadar uzun yıllar topraklarını satamayacakları, ipotek ederek kredi alamayacakları dolayısıyla büyük ekonomik kayıpları olacağı konusundaki eleştirilerin geçerli olmadığı, bu fıkranın bu işlemlerin yapılmasına engel olacak hiçbir unsur olmadığını belirtmiştir.⁵³

On beşinci maddeye göre toprak dağıtım bölgelerinde (il ya da ilçe) 8'inci maddeye göre verilen beyanlarla 14'üncü maddedeki kamulaştırılabilecek topraklara ilişkin bilgiler bir araya getirilerek yeterli toprak bulunup bulunmadığı saptanarak geniş ya da dar topraklı bir bölge olduğu Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilecektir. **On altıncı maddeye** göre ise geniş topraklı bölgelerde 14'ncü maddenin (c) fıkrasına göre (5000 dönümden fazla) kamulaştırma yapılacak, dar topraklı bölgelerde orta arazinin 2000 dönümden fazlası kamulaştırılabilecektir. Şu kadar ki düzenli bir şekilde işletilen orta araziler kamulaştırma dışı kalacaktır. Düzenli işletmelerin hangileri olduğunu Tarım Bakanlığı saptayacaktır. Yetersiz bulduğu işletmelere ise eksiklerini tamamlayabil-

mesi için bir süre tanıyabilecektir. Bu eksiklikleri tamamlayamayanlar kamulaştırma dışı kalamayacaktır.⁵⁴

Tasarının görüşülmesinde **on yedinci madde**ye gelince tartışmalar birden yoğunlaşmıştır. Komisyon kendi çalışması sırasında toprağın kıt olduğu bölgelerde kamulaştırma sınırının 500 dönüme indirilebileceğini kabul etmişti. Ayrıca çok verimli özel bölgelerde bir ailenin geçimi için yeterli toprağın 50 dönüm altında kalacağını düşünerek bu yöreler için böyle bir sınır da konulmuştu.⁵⁵ Komisyon'un böyle bir uzlaşma noktasında bulunduğu zaman Başbakan komisyona giderek müdahale etmiştir. Başbakan'ın isteğiyle maddenin yeni biçimini yazmak için kurulan alt komisyonda mutabık kalınan ilkeleri Başbakan şöyle anlatmaktadır:

“Orada arkadaşlarla beraber çalıştım. Değişen şey şudur.

- 1- Bir adamın ne kadar toprağı olursa olsun, o adamın toprağını alabileceğiz, topraksızlara vereceğiz. Ancak ona bırakacağımız toprak köylülerin aldığından üç katı olacaktır.*
- 2- Alınan topraklara iki misli bedel verileceği kabul edilmişti, ben üç misli verilmesine razı oldum.*
- 3- Amele meselesinde, eğer daimi surette çalışan amele ise, orada yerleşmiş amele ise maalmemnuniye, bunların da toprak almaları lazım gelir kanaatini edindik.”⁵⁶*

Madde yazıldıktan sonra Komisyon üyeleri arasında huzursuzluk sürmüştür. Komisyon'dan bir grup Başbakan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Adnan Menderes ameleye toprak verilmemesi konusunda ısrarcı olmuştur. Bu konuda sonuç alamayanlar üzerinde uzlaşılan 17'nci madde metnindeki **“yerleşmiş amele”** kavramının yorumu konusunda tereddütler yaratmaya başlamışlardır. Ayrıca Komisyon'ca Meclis'e sunulan 17'nci maddenin metninde bir büyük arazinin kamulaştırılması **“yakınında dağıtılacak veya kamulaştırılacak araziden bunlara verilmesi mümkün olan miktarın bu çiftçileri topraklandırmaya yetmemesi”** şartına bağlanmıştır.⁵⁷

Bu durumun Hükümet'i rahatsız etmesi üzerine **A. Tiridoğlu** ve **Saffet Arıkan**'ın öncülük yaptığı 321 milletvekili bu maddenin yeni biçimi için bir önerge hazırlamışlardır.

Bu önerge 17'nci maddeyi *“Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işletmekte bulunan arazi o bölgede (39)'ncü madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde 3 katı sahibine bırakılmak şartıyla, yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere*

re kamulaştırılabilir.

Sahibine bırakılacak olan arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu maddenin uygulanmasında 15 ve 16'ncı maddelerin hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığı Tarım Bakanlığı belli eder", şeklinde düzenliyordu.

Önergeyi Meclis'te A. Tiridoğlu (Kütahya) savundu.⁵⁸ Önergenin maddeyi yeni yazılma biçiminde dağıtılacak toprağın saptanmasında 39'zuncu maddeye atıf yapılması Komisyon'un yazımının okuyucuda yarattığı toprağın 50 dönümlük parçalara bölüneceği yanlışlığına karşı bir netlik sağlıyordu.⁵⁹

Kuşkusuz bu Komisyon'un ön gördüğünden daha radikal bir formülasyondu. Komisyon üyesi büyük toprak sahipleri ardı ardına söz alarak bu önergenin orta çiftçiliği yok edeceği üzerinde durdular. Bu gruptan **Adnan Menderes** söz alarak elden ele dolaştırılarak karar ekseriyetinden fazla imzayı içeren bir önergenin hazırlanmasını Hükümet'in bu konuda Meclis'teki tartışmadan kaçınması olarak yorumlamıştır. Menderes önergenin bir işletmenin düzenli ve teknik olarak işletiliyor olmasına da bakmaksızın, tek kriter olarak işletmede kullanılan amelenin yeri olmasına bakarak 50 dönümden fazlasının kamulaştırılabilmesini, Türkiye'nin topraklarını sadece sahipleri tarafından işletilen 50 dönümden ibaret parçalara ayırmak anlamına geleceği üzerinde durmaktadır.

Menderes bu yasanın Cumhuriyet'in daha önce çıkardığı yasalarla uyum içinde olmadığını örnekler vererek göstermeye çalışmıştır. "Şark isyanı üzerine bu mıntıkadaki derebeyliğin tasfiyesi için çıkarılan 1505 Sayılı Kanun'un asi derebeylerinin ellerindeki arazinin ancak 2 bin dönümden fazlasını kamulaştırdığını" görüyoruz. Hatta bizzat Sayın Hatipoğlu tarafından "orta ve büyük işletmeyi kaldırıyor, araziye geliş güzel parçalıyoruz" diye şikayet olunan İskan ve Toprak Kanunu tasarısının kamulaştırmaya dahil olan hükümlerinde 200 dönümden aşağı arazinin kamulaştırılmayacağı ve Vekiller Heyeti kararıyla düzenli ve teknik olarak işletmekte olan 10 bin dönüme kadar genişlikte bulunanları bile kamulaştırma dışı"⁶⁰ bırakıldığını bu tür örnekler olarak saymıştır.

Menderes'in üzerinde durduğu bir başka konu yerli amele ve geçici ameleyle işletildiği konusunun belirlenmesinin Tarım Bakanlığı'na bırakılmasının çok keyfi durumlar yaratacağı olmuştur. Kamulaştırma dışı kalacak arazilerin saptanmasındaki kıstasların Meclis'ce açıkça belirtilmesi gerektiği eğer böyle yapılırsa kıstasların iyi olarak uygulanmaması halinde yurttaşın hakkını mahkemelerde araması kolaylaşacağını⁶¹ belirtmiştir.

Genel olarak taslağın savunucuları arasında yer alan Isparta Milletvekili **Kemal Turan** 17'nci maddeye ilişkin önerenin içindeki bir çelişkiye dikkati çekiyor. Önergede bir yörede toprak sahibine 39'ncü maddesine göre bir çiftçi ailesinin geçimine yetecek miktarda ki toprağın üç katı bırakılacağı açıkça belirtildiği bu durumda bırakılacak toprağın 50 dönümden aşağı olamayacağını belirtmenin tutarsız olduğunu çünkü 17 dönüm toprağın hiçbir yerde bir ailenin geçimi için yeterli olmayacağı⁶² üzerinde durmuştur.

Taslak konusunda eleştirel bir çizgide bulunan Manisa Milletvekili **Hikmet Bayur** bu maddenin mantığı sonucu bir toprak sahibi topraklarının 5000 ya da 2000 dönümden fazlasını kaybettikten sonra da eğer çiftliğinde ortakçı, kiracı çalıştırıyorsa elinde kalan toprağını muhafaza edemeyeceğini daha da küçüleceği üzerinde durmaktadır. Ayrıca her işletmenin içinde kaçınılmaz olarak çalışanların bulunacağı, bu durumda da 5000 ve 2000 dönüm sınırlarının anlamını yitireceğini anlatmaktadır. Bu sınırlar büyük görülüyorsa ve gerekirse daha küçük sınırların belirlenmesi ama sınırlar belirlendikten sonra o mülkiyetin artık tıpkı ev, apartman ya da arsa gibi dokunulmaz bir mülkiyet haline gelmesini savunmaktadır.⁶³

Emin Erişirgil söz alarak taslağı eleştirenlerin ısrarla üzerinde durduğu, bu maddeye ilişkin cezrilik, müphemlik ve hududunun gayri muayyenlik suçlamalarının geçersizliğini göstermeye çalışmıştır.

Erişirgil toprak sahibinden alınacak toprağın sınırının belirsiz olduğu eleştirisinin geçersiz olduğunu çünkü sınırın bir aileyi geçindirecek toprağın üç misli olarak gayet açık biçimde belirlendiğini söylemektedir. Ona göre kuşku lar Komisyon'un koyduğu hububat dışındaki bazı üretim dallarında bir aileyi geçindirebilecek toprak miktarının çok küçük olabileceği, örneğin 10 dönüm, kaygısıyla ortaya koyduğu 50 sınırından doğmaktadır. Esas belirleyicinin bir aileyi geçindirecek toprak miktarının üç misli olmasıdır. Erişirgil bu maddenin cezri ve lüzumsuz olması görüşüne katılmamaktadır. Çünkü bir yerde toprak sahiplerinin mevcut bir ailenin geçimine yetecek kadar (ya da üç misli) toprağı varsa bu yasa uygulanmayacaktır. Öyle ise cezrilik iddiası anlamını yitirecektir. Vazih olmayan bir durumun Komisyon'un "yerleşmiş amele kavramında" bulunduğunu oysa hazırlanmış önergede bu kavramın kullanılmadığını söylemektedir.⁶⁴

L. Ülkümen ise bu tasarıda gerçekte iki ayrı kamulaştırma ilkesi bulunduğunu, bunlardan birincisinin 14, 15, 16'nci maddelerde doğrudan sahipleri tarafından işletilen arazilerle ilgili olduğunu, diğerinin ise ortakçılık ve kiracılıkla işletilenlere ilişkin bulunduğunu, 17'nci maddenin işte bu ikinci bölüm

için ilkeyi koyduğunu, ilkelerin farklılığına ilişkin, bu ayırım başlangıçta açıkça ortaya konulursa, taslak konusundaki anlayış farklarının ortadan kalkacağı üzerinde durmuştur. Bu halde orta çiftçilik sorunu hakkındaki kaygılara da yer kalmayacaktır. Çünkü 14, 15, 16'ncı maddeler orta işletmelerin doğuşuna olanak verecektir. Ülkümen toprağı kamulaştırılacakların Türk asalet ve ananesini yaşatan köklü aileler olduğunu, bu ailelerin de cemiyet içindeki yerlerini göz önünde tutarak, kaldıracabilecekleri hayatın asgarisini temin edebilecek yeter bir arazi parçası bırakılmasını rica etmiştir.⁶⁵

Rize Milletvekili **Kemalettin Kâmu** Türkiye'de devletin ve tüketicilerin çoğu zaman tarımsal üretimi korumak için çiftçiler lehine fedakarlıklar yaptığını, bunu sadece birkaç kişinin cebini doldurması için yapmadığını, şimdi de küçük çiftçilerin korunması için fedakarlık yapılmasının sırası geldiğini, bu fedakarlığın da büyük toprak sahiplerine düştüğü üzerinde durmuştur.⁶⁶

Benzer bir savı Urfa Milletvekili **S. Coşar** dile getirmiştir. Büyük toprak sahiplerinin 17'nci maddeye karşı çıkması üzerine eğer "şeker şirketinin pancar zeri için büyük ve küçük arazi sahiplerine ayırmış olduğu kontenjanları liste halinde neşrederek devletin büyük araziye ne kadar büyük yardım ettiğini ve onu buhrandan kurtarmak için ne büyük bir istirahatgah teşkil eylediğini görürsünüz. Pamuğun vaziyeti de aynıdır. Pamuk mahsulü üzerinde devlet daima alıcı vaziyettedir" dedikten sonra "netice itibarıyla bu kolaylıklar küçük üretilmeye yani çiftçi ailesine gösterilse o neye palazlanmasın, canlanmasın ve memlekette istihsal faktörü rolünü oynamasın" diye sormuştur.⁶⁷

17'nci madde üzerinde görüşmeler, Tarım Bakanı ve Başbakan'ın konuşmalarıyla tamamlanmıştır. **Ş. R. Hatipoğlu** önce kendisine Adnan Menderes tarafından getirilen suçlamaları yanıtlamıştır. On yıl önce İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanan bir toprak ve iskan kanunu taslağı konusundaki kendisinin de üyesi olduğu bir komisyonca hazırlanan raporun ele aldığı konularla şimdi ele alınan konunun farklılığını anlatarak, iki çalışmadaki görüşlerin karşılaştırılmasının doğru olmadığını söylemenin yanı sıra, kendisinin görüşünün değişmesinin de normal karşılanması gerektiğini, çünkü deneyiminin arttığını eklemiştir.

Bu tasarının bir Nazi kanununun taklidi olduğu iddiasını da "o memlekette hakim olan rejim, kendisine yar olsun diye bir aristokrat zümresini, hane-dan toprak sahiplerini tatmin etmek için, bambaşka niyetlerle bir kanun çıkarılıyor. Huzurunuzda gelen kanun layihası ise sırtında bir gömleği zor bulunan ve bu benimdir diyecek temelli bir şeyi olmayan Türk köylüsünü toprak sahibi yapmak istiyor. Bizim kanunumuzun kaynakları nerede, bu isnatlar nere-

de?” ... “Arkadaşlar; biz başka memleketlerden, bizden ileri olan memleketlerden metod almaz mıyız? Alırız, bilgi almaz mıyız? Alırız. Amma espri almayız, asla ruh almayız, yaptıklarımızın ruhu bizim ruhumuzdur” diye karşılıyor. ⁶⁸

Daha sonra Türkiye’de zirai bünyenin esas olarak köylü işletmeleri üzerine kurulduğunu, bu taslağında sosyal ve ekonomik faydaları yüksek olan bu alanda iyileştirmeye gittiğini belirttikten sonra, bu yasanın orta işletmeleri büsbütün nefyetmediğini, amma bu orta işletme meselesinin toprak dağıtım karşısında bir barikat gibi kullanılmasına karşı olduğunu söyleyerek Türkiye’deki orta işletme gerçeği üzerinde duruyor.

Orta işletme üzerinde konuşanlar sadece toprak büyüklüğüne baktığını fakat bunların düzenli işletmeler olmadığını, ortaklıkla işletildiğini, bunun için köylerin bir kısmı az topraklı ve topraksızlardan oluştuğu gerçeği üzerinde durmamaktadır. Bunlar verimli üretim yapmamaktadır. Nitekim üç yıl önce iaae sıkıntısı başladığında ihtiyacı karşılayabilmek için küçük köylüye gidilmiştir. Eğer büyük ve orta işletmeler önemli miktarda üretim yapabilseydi, sorun kolayca çözülebilirdi. Ama onlar düzenli ve verimli işletmeler değildir. Ortakçılık sistemi tarihten gelmekte ve alışkanlıkla sürmektedir. Eğer bu alışkanlık sürmeseydi, toprak sahipleri çiftliklerini kendileri işletmek zorunda kalsaydı ya kendileri onları düzenli olarak işletecek, ya da başaramazsa toprakları satın alan yeni sahipleri düzenli olarak işletecekti. Ama ortakçılığın sürmesi bu gelişmeleri engellemektedir. Ortakçılıkla işletilen toprağa ne toprak sahibi ne de ortakçı yatırım yapmakta, imar etmektedir. Bu sistem iki tarafı da tembelleştirmektedir. Bizde ortakçılık çiftçiliğin kanseridir. Bizde servaj yoktur. Ama bu tür ilişki biçimleri vardır. İşte 17’nci madde bu tür ilişkileri tasfiye edecek maddelerden biridir. ⁶⁹

Son sözü Başbakan alır Komisyon’daki gelişmelerin öyküsünü anlatarak Hükümet’in sık, sık görüş değiştirmedini ortaya koymaya çalışır. Bundan sonra Kütahya Milletvekili Alaettin Tiridoğlu ile Konya Milletvekili Saffet Arkan ve 319 arkadaşının verdiği önerge yani 17. madde oylanır ve beklenildiği üzere kabul edilir.

Diğer maddelerin görüşülmesine geçilir. **18’inci maddede** bir büyük ve orta arazide kamulaştırma dışı kalacak alanı semt bakımından toplu olmasını göz önünde tutarak Tarım Bakanlığı’nın seçeceği, **19’uncu maddede** kamulaştırma gereğinin saptanması ve kamulaştırma kararının verilmesiyle Tarım Bakanlığı’nın yetkili olacağı kararlaştırılmıştır.

Yasanın **21’rinci maddesi** kamulaştırılacak arsanın bedelinin nasıl saptanacağını belirliyordu. Buna göre a) Beş bin dönümden fazla kısımda 1833 ve

2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer; b) Beş bin dönümden aşağı olan arazide aynı değer iki katı, c) iki bin dönümden aşağı kamulaştırmalarda aynı değer üç katı kamulaştırma karşılığının hesaplanmasında esas olacaktır. Tayin olunacak değere Hazine ve mülk sahibi 3692 Sayılı Kanun hükümlerine göre itiraz edilebilecektir.

Bu maddenin görüşülmesi de uzun zaman almıştır. Genellikle konuşmalar kamulaştırma karşılığının düşük olması üzerine yoğunlaşmıştır. Bu itirazlardan biri **Tahsin Bekir Balta**'dan gelmiştir. Ona göre kamulaştırma değerini sabit bir yıla (1944 yılı) bağlamanın doğru olmayacağı çünkü kamulaştırmanın 5, 10 hatta 15 sene yapılabileceğini o yıllarda da bu değerlerin anlamı kalmayacaktır. Balta'ya göre ayrıca işlenmekte olan, imar ve ıslah edilen topraklarda vergi değerinin yeniden saptanması yolu açılmalıdır.⁷⁰

Tokat Milletvekili **G. Pekel** genel olarak vergi değerine bağlı kamulaştırmaya karşı olmadığını ama 1944 yılı vergi değerlerinin güvenilir olmadığını, çünkü bu vergilerin idare-i hususiyelerce 1935-1936 yılında acele yapılan bir tahrire dayandığı, bunun da çoğu kez kahvelerde doldurulduğunu, bunlara güvenilemeyeceğini, yazılırken değerlerin çok düşük olduğunu, ayrıca bu yazımın yapıldığı yıllarda buğdayın kilosunun 3-5 kuruş iken şimdi 25 kuruş olduğunu, bu nedenle vergi değerlerinin değer pahasının on misli altında olduğunu söylemiş ve bu nedenle 500 dönümden az alanların kamulaştırılmalarında toprak sahibine değer pahasının para olarak ödenmesini önermiştir.⁷¹

Faik Ahmet Barutçu kamulaştırma bedellerinin ehl-i vukuflarca saptanması yolunun uygulamada çok yüksek değerler çıkmasına neden olduğunu, bu nedenle sabit kıstaslara yani vergi değerine dayanmanın bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. **Sedat Pek** (Kocaeli), **R Koraltan** (İçel) konuşulan maddedeki misillerin birer artırılarak, 2, 3 ve 4'e çıkarılmasını önermişlerdir.⁷²

Bu madde üzerindeki son konuşmayı **Başbakan Şükrü Saraçoğlu** yapmıştır. Bu madde belli olduktan sonra bu konuda saptanan bedelleri bu işleri bilenlerle görüştüğünü, bu değerlerin savaş başındaki toprak değerlerine hemen hemen eşit olduğu kanaatini edindiğini anlattıktan sonra bunun bugünkü fiyatlara göre düşük olduğunu ama bugünkü fiyatların kıstas alınamayacağını söylemiştir. Bunun nedenini de *"Yalnız unutmayalım ki, toprak üzerindeki fiyat artışına sadece siz ve sizin Hükümetinizin takip ettiği politika sebep olmuştur. Harp zamanında buğday fiyatını artırmak, yükseltmek, çiftçiyi korumak için çeşit çeşit tedbirleri birlikte aldık ve bu yüzden buğday fiyatlarını bir müddet hayli yükselttikten sonra 27 kuruş etrafında tutmak için çırpınmak-*

tayız.

Tacir sıfatıyla düşünecek olursak böyle bir tedbire ihtiyacımız yoktur. Bizim bunları satmamız lazımdır. Bunları satacak olursak buğday fiyatı bugünkü fiyattan belki de iki, üç defa daha aşağı inmiş olacaktır. Denek ki harp esnasındaki toprak fiyatıyla harpten evvelki toprak fiyatı arasındaki farkın büyük kısmını tevhit eden doğrudan doğruya Büyük Meclis'in ve onun Hükümetlerinin takip ettiği politika olmuştur. Onun için Komisyon'un tespit ettiği fiyat adildir, hakikidir" diye açıklamıştır. Bu konuşmadan sonra yapılan oylamada önergeler reddedilmiş, Komisyon'dan gelen madde aynen kabul edilmiştir.⁷³

Daha çok ayrıntılı işlem düzenlemeleri niteliğindeki 22 ile 26 arasındaki maddeler üzerinde görüşmeler olmadan aynen kabul edilmişlerdir. **27'nci madde** ise toprak kamulaştırma ve dağıtım sürecinin gerektirdiği yargı işlemlerinin düzenlenmektedir. Bunun için işleri yerinde görmek üzere asliye mahkemesi yetkisiyle gerektiği kadar gezici mahkemeler kurulacak ve bu mahkemeler şifahi muhakeme usulü uygulayacaklardır. Danıştay'da görülecek davalarda bu kanunun uygulanmasına ilişkin olanlarına öncelik verilecektir. 28 ve 33'üncü maddelerdeki kamulaştırma ve haksız kamulaştırmalarda yapılacak işlemler üzerinde görüşme olmadan kabul edilmiştir.

34'üncü madde ile yasanın arazi verilecekler bölümüne geçilmiştir. Bu maddede arazinin aile reislerine verileceği, arazi verilmesinde bir sıra gözetileceği bu sıra da a) Hiç arazisi olmayıp başkalarının arazisinde ortakçılık, kiracılık yapanlar, b) Arazisi yetmeyen çiftçiler, c) Hiç arazisi olmayıp yerleşmiş bulunduğu yerde öteden beri tarım işçiliğiyle geçinenler, d) Göçebeler, göçmenler ve göçürülenlerden çiftçi olanlar, e) 58'nci madde uyarınca miras şirketinden ayrılanlar, f) Tarım ve Veteriner okullarını veya Tarım Bakanlığınca tanınmış tarım kurslarını bitirenlerden arazisi bulunmayanlar veya yetmeyenler g) Evvelce çiftçi olmayıp ta arazi edindiği takdirde çiftçilik yapacaklarına Tarım Bakanlığınca kanaat getirilenler" şeklinde saptanmıştır. Bu kapsama giren kimselerden müstakil bir işletme kurabilecek olanlara aile sahibi olmasalar dahi arazi verilecektir.⁷⁴ **35 ve 36'nci maddeler** bu konuyu ayrıntılandırmaktadır.

37-44'üncü maddeler arazi verilme prosedürünü belirlemektedir. **Madde 37'**ye göre arazi Tarım Bakanlığı'nca verilecektir. **Madde 38'**de arazi isteyenlerin başvuru biçimleri belirlenmiştir. **39'uncu madde** verilecek toprağın miktar ve yerini saptamaktadır. "Hiç arazisi olmayanlara, bölgelere ve tarım çeşitlerine göre bir çiftçi ailesinin geçinmesine ve aile fertlerinin iş kuvvetlerinin değerlendirilmesine yetecek genişlik, kuvvet ve çeşitte olmak üzere küçük ara-

zi haddi içinde arazi" verilecektir. Verilecek arazinin imkan nispetinde bir yerde toplu olması gözetilecektir. **40'inci madde** değişik faaliyetleri içeren işletmelere ilişkin hesaplamalara izin vermektedir. **41'inci maddede** ise başvuran bir kişiye oturduğu yerde toprak bulunamıyorsa, o bölge içinde bir başka yerde de elverişli toprak yoksa alıştığı iklim koşullarına uygun bir başka bölgede arazi verilecektir. **42'nci maddeye** göre ise arazi üzerindeki yapı ve tesisler bedel karşılığında borçlandırma yoluyla verilecektir.⁷⁵

Kanunun mali hükümleri **45'nci maddeden** başlamaktadır. Bu maddeye göre "Kamulaştırma bedeli eşit taksitlerle ve kamulaştırmayı takip eden yıldan itibaren yirmi yılda ödenecek "Toprak Tahvilleri" adlı Hazine tahvilleriyle ödenir. Her taksitte senelik yüzde 4 faiz yürütülür. Her yılın kupon vadesi 30 Eylüldür." "Her yıl yapılacak kamulaştırmalara göre Tarım Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nca belirtilecek miktarda tahvil çıkarılır."⁷⁶

Meclis'teki görüşmeler sırasında eleştirilerin önemli bir kısmı verilecek hazine tahvillerinin yüzde 4 faizli olmasına yönelmiştir. Savaş içinde çıkarılan tahvillerin yüzde 7 faizli olmasına değinen konuşmacılar piyasada iki ayrı tür devlet tahvilinin bulunmasının toprak tahvillerinin piyasada önemli değer kayıplarına yol açacağı üzerinde durmuşlardır. Maliye Bakanı bu koşullarda yüzde 7 faizin yüksek olduğunu, Hükümet'in iç borçlanma faizlerini düşürmeye çalıştığını nitekim son günlerde Devlet Hazine Bonolarının da faizlerinin de yüzde 5'ten yüzde 4'e indirildiğini söylemiştir. **Şükrü Sökmensüer** ise yapılacak ödemelerin tümünün tahvil olarak değil ilk 1000 liralık bölümünün nakden geri kalan bölümün tahvil olarak ödenmesi önerisine Hükümet'in de katılması üzerine 45'nci madde bu değişiklikle birlikte kabul edilmiştir.⁷⁷

46'nci madde ise toprak dağıtılacakların nasıl borçlandırılacaklarını belirlemektedir. "Dağıtılacak arazi, yapı ve tesislerin karşılığı Maliye ve Tarım bakanlıklarınca belirtilecek esaslara göre tayin edilerek borçlandırmayı takip eden altıncı yılın Ocak ayından başlamak ve yirmi yılda, yirmi eşit taksitte ve faizsiz olarak ödemek üzere Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası adına senede bağlanacak ve senetler bankaya" verilecektir. Borçlunun ilköğretim çağına giren her çocuğu için geriye kalan borcundan yüzde 5 düşülecektir. Vadesinden önce ödenen taksitlerden de yüzde 5 iskonto yapılacaktır. Madde aynen kabul edilmiştir.

47'nci madde de ise toprak dağıtılacak çiftçilere kredi verilmesi düzenlemektedir. Arazi verilecekleri Ziraat Bankası'nda oluşturulacak bir fondan, onarma ve işletme kredisi verilecektir. Komisyon tasarısına göre kuruluş kredisi 25 yıl vadeli, onarma kredisi 10 yıl, işletme kredisi 1 yıl vadeli olacaktır.

Bu kredilerin açılma şekline ve yüzde 5'in altında olacak faiz düzeyi Maliye, Tarım ve Ticaret bakanlıklarınca kararlaştırılacaktır. Madde görüşülürken yapılan bir değişiklik önerisiyle onarma kredisinin vadesi de 25 yıla çıkarılmıştır. **48'inci madde** özel fonun, her yıl bütçeye konulacak ödeneklerle ve 46'nci maddeye göre doğan alacaklardan yapılacak tahsisatlardan oluşacağını belirlemiştir. Madde 49-52 toprak dağıtılanların Zirai Donatım Kurumu, Tarım Bakanlığı ıslah istasyonları ve fidanlıklarıyla nasıl destekleneceği vb. hususlar belirlenmiştir.⁷⁸

Madde 56, 57, 58 ve 59'la dağıtılan toprakların yasanın amaçları doğrultusunda kullanılmasını garanti altına almaya çalışmaktadır. 56'ncı madde haklı gerekçeler olmadan bu kanunla verilen arazi ortaklıkla işletilemeyeceğini ve kiraya verilemeyeceğini, 57'nci madde bu kanunla verilen toprak işletilerek terk edilir veya özürsüz olarak ortakçıya veya kiracıya verilirse toprağın geri alınma prosedürünü belirlemiştir. 58 madde de toprağı alan borcunu ödemiş olsa bile 25 yıl 56 ve 57'cinci maddelerin hükümlerine tabi olacağı açık hale getirilmiştir. 59'uncu madde arazi verilen kişinin ölümü sonrasında mirasçılarn işletmeyi nasıl sürdüreceğini belirlemektedir.⁷⁹

Yasada uygulamaya ilişkin değişik maddeler 60-66 arasında sıralanmıştır. Kanunun birinci görüşmesi 5 Haziran 1945'de tamamlanmıştır. Kanunun ikinci görüşmesi 11 Haziran 1945'de yapılmıştır. Bu toplantıya katılan 345 kişinin oybirliğiyle kabul edilmiştir. 104 kişi toplantıya katılmamıştır. 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu, 15 Haziran 1945'de 4760 sayılı **Toprak Bayramı Kanunu**'nun kabulü izlemiştir. Bu kanunla Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kabul edildiğı 11 Haziran gününü takip eden Pazar günlerinin her yıl toprak bayramı olarak kutlanması kabul edilmiştir. Yasanın çıkması ve Toprak Bayramı'nın ilanı basında kutlanacak bir başarı olarak yer alır.⁸⁰

V. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA YASASININ UYGULANMASI İÇİN ATILAN İLK ADIMLAR

1945 yılı bütçesine çiftçiyi topraklandırma konusunda bir ödenek konulmamıştı. Bu yıl bir hazırlık yılı olarak ayrılmıştı. 11 Temmuz 1945'te **4784 Sayılı Teşkilat Kanunu** uygulamaya girdi. Bu kanunla 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun getirdiğı işleri görmek üzere Tarım Bakanlığı içinde Toprak İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu genel müdürlük "Hazırlama ve Kamulaştırma", "Verme ve Kurma", "Denetleme" ile "İşlem ve Arşiv" şubelerinden oluşacaktır. Toprak dağıtımını işlemleri bir başkan, iki üye, yeterince

teknik personelden oluşan **Toprak Komisyonları**'nca gerçekleştirilecektir.

Artık örgütlenmeye geçilebilirdi. Toprak İşleri Genel Müdürlüğü'ne deneyimli bir kadastro mühendisi olan Tapu ve Kadastro Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Salih Korur getirildi. İlk altı ayda örgütlenme geliştirilmeye başlamış, ölçme ve haritalamada çalıştırılacaklar eğitilmiş, tüzük, hukuki ve teknik yönetmelikler ve norm cetvelleri hazırlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Toprak Komisyonları'nda başkan ve üyeler özel bir kursa tabi tutulmuştur. Ayrıca ilk uygulama yapılacak 6 ilçe seçilmiştir. Dört ilin 12 ilçesinde gerekli tetkikler yapıldıktan sonra bunlardan 6'sının (**Eskişehir Merkez, Tire, Denizli Merkez, Sarayköy, Antalya Merkez ve Serik ilçeleri**) dar topraklı bölgeler olduğu ve uygulamaya geçilmesi kararı Bakanlar Kurulu'nca alınmıştır. Toprak sorununun en yoğun olduğu Güney Doğu Anadolu'dan değil de, ülke tarımının çok gelişmiş olduğu yörelerden başlanılmasının temel nedeni ilk deneylerin başarılı olmasını garanti altına almak içindir.

Bu bölgeler seçilirken çiftçilerin uyanık olması, bu yörelerde tarımın gelişmiş olması Tarım Bakanlığı'nın destek altyapısının örgütlenmiş bulunması, toprak sahipleriyle ortakçılar ve kiracılar arasındaki ilişkilerin gergin olmasına dikkat edilmiştir. Komisyonlar bu yörelere gitmiş ve çalışmaya başlamıştır. Bu çalışmalar yasanın ön gördüğü bildirimlerin köylülerce yapılamadığı yerine giden Komisyonların teknik elemanlarınca doldurulmak durumunda kaldığını göstermiştir. Bu bilgilerin toplanmasındaki zorluklar ilçeden daha büyük alanlarının uygulama bölgesi ilanına olanak bırakmadığı açıklık kazanmıştır.

Bu uygulamalardan alınan derslerle hazırlanan Çiftçiyi Topraklandırma Tüzüğü Danıştay'ın onayını aldıktan sonra Bakanlar Kurulu kararıyla 20 Mayıs 1947'de 3/5842 Sayılı Kararname'yle uygulamaya konulmuştur. İlk toprak dağıtımı 1947 yılında gerçekleştirilebilmiştir.

Korur bu görevde bir yıl çalıştıktan sonra Recep Peker Hükümeti'nin Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu'na hazırladığı bir raporda 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çok formalist olduğunu, pratik uygulamaya elverişli olmadığını, 4784 Sayılı Teşkilat Kanunu'nun ise reformu tahakkuk ettirmeye katıyen müsait olmadığını, tam manasile bürokratik ve eski rutinelere bağlı bir teşkilat kanunu olduğunu, bu kanunla süratli ve az masraflı iş yapmağa imkan olmadığını belirtmiştir.⁸¹ Bu rapora göre reformun etkin olarak gerçekleştirilebilmesi için arazi kadastrosuyla birleştirilebilecek bir mülhak bütçeli bir genel müdürlük kurulmasına gerek vardır.

Bu raporda uygulamanın değişik boyutlarını ortaya koyan bir uygulama

modeli oluşturulmuştur. Toprak reformu çalışmalarının özellikle finans bo-yutlarını ortaya çıkaran bu modelin sonuçları şöyle özetlenebilir:

Toprak İşleri Genel Müdürlüğü ilk aşama için kurulacak 25. komisyonla yılda 12.500 ailenin topraklandırılması için 20 yıllık bir program hazırlanmıştır. (Bu program 20 yılda 250.000 aileyi topraklandıracaktır. Oysa 1.000.000 çiftçi ailesine toprak dağıtılmasının gerektiği tahmin edildiğine göre uygulamanın ilk yıllarından sonra komisyon sayılarını artırmak dört misline çıkarmak gerekecektir.)

Yılda 12.500 aile topraklandırılırsa dağıtılan toprakların % 80'i devletten geleceği % 20'si kamulaştırılacağı kabulüyle 150.000.000 liralık toprak dağıtılacaktır. Kamulaştırılan topraklar için faiziyle birlikte 20 senede 43.898.000 ödenecektir. Bunun için ilk sene devlet bütçesine 125.000 lira konulacak, daha sonra bu miktar yıllık 2,25 milyon liraya çıkacaktır. Ama o yıllarda devletin toprak borçlanması senetlerinden elde ettiği yıllık tahsilat 5 milyon lirayı bulacaktır. Devletin tahvillerin karşılığı olarak yaptığı 20 yıldaki ödemenin toplamı 43.898.000 liranın karşılığı 39 yılda yaptığı tahsilat 127.437.500 lirayı bulacaktır. Devletin sağladığı gelirlerin fazlalığı kendi özel mülklerini ve hüküm ve tasarrufu altındaki toprağı dağıtmasından doğmaktadır.

Bu reformun finansman gereksinmesini hesaplamak için topraklandırılacak bir çiftçiye azami 1.000 lira tesis ve onarma, azami 1.000 lira donatım ve azami 250 lira işletme kredisi verileceği kabul edilmiştir. İşletme kredisinin faizi % 2,5 olacaktır. Tesis ve onarım kredisi 20 yıllıktır ve yıllık faizi % 0.75'tir. Donatım kredisi 7 yıllıktır yedi yıllık faizi % 0,50 olacaktır.⁸²

Yılda 12.500 çiftçiye tesis ve onarma kredisi için bütçeye her yıl 6.250.000 lira konulacaktır. Devletin 20 senede koyacağı tahsisat toplamı 125 milyon lira olacaktır. Ancak devlet bu krediyi 76 milyon lirayla çevirecektir. Çünkü yedinci seneden sonra her yıl bütçeye konulacak tahsisat her yıl 552.875 lira azalacaktır. Devlet ise 39 yılda 18.500.000 lira faiziyle birlikte 143.500.000 lira tahsil edecektir. Donatım kredisinde de 125 milyon liralık bir kredi tahsisi söz konusudur. Ama bu krediyi çevirebilmek için 20 milyon lira sermaye tahsisi kafi gelecektir. 7 yılda geri ödeneceği için durum daha da elverişlidir. Yani 96 milyon sermaye bağlayarak 250.000.000 liralık bir kredilendirme gerçekleştirilmiş olacaktır.

Yılda 12500 çiftçiye toprak dağıtıldığı kabulüyle toprak sağlamak, tesis ve onarım kredisi ve donatım kredisi sağlamak için devletin her yıl bütçeden ayırması gereken tahsisatlar ile çiftçinin devlete yapacağı geri ödemelerin 44 yıllık akımını gösteren bir tabloda devletin 44 yılda koyduğu tahsisatlar top-

lamı 293.650.000 lira iken geri ödemeler toplamı 402.278.000 lira olmaktadır. Devlete kalan pozitif fark 102.627.000 liradır. Bu akım tablosunun ilginç yanı 15'inci yıldan sonra geri ödemelerin devletin koyacağı tahsisat miktarını aşmasıdır. Birinci yılda 12.610.000 lirayla başlayan tahsisat geri dönüş farkı, beşinci yılda 8.677.000 liraya, onuncu yılda 3.790.000 liraya düşmekte, on beşinci yılda fark hemen hemen sıfır olmaktadır.

25 komisyonun yıllık gideri ise 2.241.670 lira olacaktır. Yirmi yılda yapılan harcama toplamı 42.417.579 liraya ulaşacaktır.

Bu rakamlar toprak reformunun devlete büyük yük getirmediğini, uzun erimde devletin topraklarının değerlendirilmesi dolayısıyla devlete gelir sağlayabileceğini ve ayrıca dağıtım yapılan alanlarda kadastro hizmetlerinin görülmüş olmasının da ek bir yarar olacağını göstermektedir.

SON SÖZLER

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun nasıl bir ortamda geliştiğini gördük. Türkiye'de çok partili rejime geçişin arifesinde çıkan bu yasaya karşı çıkanlar belki de bu nedenle yüksek perdeden bir muhalefet sergilemişlerdir. Nitekim bu kanunun müzakeresi sırasında bu yasaya karşı çıkanların büyük bölümü DP'nin kurucu kadroları içinde yer almışlardır.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun kamulaştırma sınırı olarak kabul ettiği 5.000 dönüm Avrupa örnekleriyle karşılaştırıldığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu miktar Bulgaristan'da 300 dönüm, İspanya'da kıraç topraklar için 4.000 dönüm, sulu topraklar için 300 dönüm, Finlandiya'da 2.000 dönüm, Litvanya'da 500 dönüm, Polonya'da 3.000 dönüm, Yugoslavya'da toprağın vasfına göre 750 ila 3.000 dönüm, Çekoslovakya'da ise toprağın cinsine göre 1500 ila 2500 dönümdür.⁸³

Bu yasanın uygulanması 1947-1972 yılları arasında sürmüştür. Bu 25 yıllık sürede 5.236 köyde 432.117 yerli aileye toprak verilmiştir. Bu bir yılda ortalama 16.620 aileye toprak dağıtılması demektir. Dağıtılan toprağın aile başına ortalama büyüklüğü 51,64 dönüm olmuştur. İlginç olan husus DP'nin iktidara gelmesinden sonra da uygulamanın sürmüş olmasıdır. Bu iktidar döneminde 1950 yılında çıkartılan 5618 Sayılı, 1955 yılında çıkartılan 6603 Sayılı yasalarla iki değişiklik yapılmış, bu değişikliklerle pratikte karşılaşılan bazı sorunlara çözümler getirilirken, özel topraklar üzerindeki kamulaştırma yetkileri sınırlanmıştır. Dağıtılan toprak miktarı 22.314.000 dönümdür. Bu topraklardan sadece 158.000 dönümü kamulaştırılma yoluyla sağlanmıştır. Bu kamulaştırmanın 54.252 dönümü şahıslardan, 80.861'i vakıflardan, 18.475 dö-

nümü ise hususi idare ve belediyelerden yapılmıştır.⁸⁴

Eğer bu uygulamanın genel bir değerlendirmesini yaparsak 4753 Sayılı Yasa çıkarılırken ön görülen 20 yılda 1.000.000 aileye toprak dağıtma hedefinin, 25 yılda yüzde 43'ünün gerçekleştirildiği., dağıtılan toprakların yüzde 20 kadarının kamulaştırılacağı öngörüsünün ise yüzde 0.7 düzeyinde kaldığı görülmektedir. Bu sayılar uygulamada kırsal kesimde toplumsal yapıyı değiştirme arayışının terk edilerek sadece devletin topraklarının dağıtımına dönüştüğü kanıtlamaktadır. Zaten 1948 yılında İnönü'nün yasanın muhaliflerinden Cavit Oral'ı Tarım Bakanı yapması 4753 Sayılı Yasa'nın radikal bir uygulamadan yapılmasından vazgeçildiğinin bir işareti olmuştur.⁸⁵

Tabii ki böyle bir değerlendirmeyi yaparken dikkatli olmalıdır. Çünkü 1945 yılında 4753 Sayılı Yasa'nın görüşmeleri sırasında 1948 yılında yani üç yıl sonra başlayacak olan büyük çaplı bir tarımda makineleşme hareketine ilişkin bir vizyon gündeme gelmemiştir. Tabii eğer Türkiye'de tarımda büyük çaplı bir makineleşmenin vizyonuna sahip olunsaydı, 4753 Sayılı Yasa'nın geliştirilmesinde de çok farklı bir yol izlenebilirdi.

Bu saptamalar Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun Meclis'ten geçtiği dönemde Dahiliye Vekili olan Hilmi Uran'ın, hatıratında yazdığı⁸⁶

“İtiraf etmek icabeder ki... hem memleketteki bir takım topraksızları toprak sahibi ederek onları da müstakil duruma geçirmek, hem de yurt topraklarının sürekli işlemlerini sağlamak şüphesiz hayırlı ve faydalı maksatlardı. Fakat bu maksatları sağlayacağım diye böyle bir kanunu çıkarmak da, aynı zamanda, memleketimizin iç bünyesini layıkıyla bilmemek veyahut da onu bilmiyor görünmek demektir. Nitekim sırf bu son sebep yüzünden kanun, Meclis'ten adeta zorlanarak çıkarılabildiği ve kanunun çıkabilmesi için Başvekil Saraçoğlu, hususi gayretler sarfına mecbur olmuştu. Kanun Meclis'ten çıktıktan sonra da Halk Partisi aleyhtarları, bunu silah olarak ele almışlar... geniş propagandalar yaparak büyük arazi sahiplerini yer yer aleyhimizde kazanmışlardı.

Halbuki yurdumuzda, hiç sahipli araziye dokunmaya lüzum kalmaksızın da, topraksız vatandaşlara dağıtılabilecek her yerde bir çok arazi vardır. Öte taraftan büyük arazi sahiplerinden sahip buldukları araziye verimli surette işletmeyenleri, topraklarını fenni şekilde işletmeye mecbur edecek çok daha başka tedbirler mevcuttur. Bunlar, bilinen şeyler olduğu halde, büyük arazi sahipleri elinden, icabında topraklarının bir kısmının istimlak edilerek alınacağı şeklinde kanuna bir hüküm koymak, yurtda devamlı bir huzursuzluk yaratmış ve büyük arazi sahiplerini aleyhimize çevirmişti.”

satırları kanımızca durumun gerçekçi bir değerlendirmesini yapmaktadır.

Özet: 1945 yılında dönemin özel koşullarında, tek parti iktidarının gücüyle, Meclis'te yoğun tartışmalarla kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, günün koşullarını, Meclis'in ve tarımın yapısını anlamak açısından önemli fırsatlar tanımaktadır. Makalede, Kanun'un kabul edilme süreci ve genel olarak yapısı ile uygulama sürecinde geçirdiği anlam değişiklikleri üstünde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Tek Parti Dönemi, DP, tarımsal yapı, toprak reformu, ortakçılık, ağalık.

Abstract: Accepted in 1945 under the specific conditions of the period after a series of disputes during the Single Party rule in Turkey, the Land Code concerning the landless peasants provides a suitable ground for a better understanding both the structure of the agriculture and of the Turkish Parliament. This article concentrates on the legislation process of the Law and its content, along with the changes took place during its application.

Keywords: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Single Party Period, DP, agricultural structure, land reform, sharecropping, landlordship.